

Η ΕΠΤΑΝΗΣΙΑΚΗ ΠΑΡΟΙΚΙΑ ΤΗΣ ΣΜΥΡΝΗΣ ΣΤΙΣ ΑΡΧΕΣ ΤΟΥ 19^{ΟΥ} ΑΙΩΝΑ (1800-1807)

Η Σμύρνη αποτελεί αντιπροσωπευτική περίπτωση πόλης-περιφέρειας που αναπτύχθηκε, εξαιτίας της επιλογής της ενταγμένης στο παγκόσμιο καπιταλιστικό οικονομικό σύστημα Οθωμανικής Αυτοκρατορίας να εξυπηρετήσει τις αγορές της δυτικοευρωπαϊκής-ατλαντικής οικονομίας. Πέρα από τις λειτουργίες του λιμανιού της και την προνομιακή διασύνδεσή του με τους χερσαίους δρόμους της Ανατολίας, η ευρύτερη περιοχή είχε πλούσια αγροτική παραγωγή, αφού περιβαλλόταν από εκτεταμένες και ιδιαίτερα εύφορες εκτάσεις. Η ανάγκη εργατικών χεριών στις εμπορευματικές καλλιέργειες της χερσονήσου της Ερυθραίας παρόωθησε ένα σημαντικό μεταναστευτικό ρεύμα από τον ελλαδικό χώρο.

Στην παρούσα μελέτη θα μας απασχολήσει το ζήτημα της νομικής θέσης των Επτανησίων στην περιοχή της Σμύρνης. Η ιδιαιτερότητα της περίπτωσης έγκειται στα προνόμια που είχε χορηγήσει στους Επτανησίους η Οθωμανική Αυτοκρατορία ως εγγυήτρια δύναμη του νεοσύστατου κρατιδίου τους, της Επτανήσου Πολιτείας (1800), καθώς και στη διαφορετική ερμηνεία που έδιναν στα σχετικά άρθρα οι κρατικές αρχές της πόλης, διακρίνοντας τους Επτανησίους ανάλογα με την επαγγελματική τους ειδίκευση.

Η επτανησιακή παροικία της Σμύρνης δεν αποτελούνταν μόνον από εμπόρους και ναυτικούς, αλλά και από αγρότες, αλιείς, μικροπωλητές κ.ά. Οι Ιόνιοι κατά τη μελετώμενη περίοδο ακολούθησαν το γενικότερο ρεύμα της μαζικής μετανάστευσης αγροτικών κυρίως πληθυσμών από τον κεντρικό ελλαδικό χώρο (κυρίως από την Πελοπόννησο) προς τα τσιφλίκια της Μικράς Ασίας, κίνηση που σχετίζεται και με την επιδείνωση της θέσης των Ελλήνων μετά τα Ορλωφικά. Σ' αυτή τη δημογραφική κίνηση θα πρέπει να εντοπίσουμε το σχηματισμό ή

*Η παρούσα μελέτη υλοποιήθηκε στο πλαίσιο μεταδιδακτορικής έρευνας με τίτλο: «Εμπόριο και Ναυτιλία στο χώρο του Ιονίου Πελάγους κατά τη διάρκεια των Ναπολεόντειων Πολέμων (1795-1815)», που διεξάγεται με υποτροφία του Ιδρύματος Κρατικών Υποτροφιών.

την πληθυσμική ανανέωση ορισμένων τουλάχιστον από τις ελληνικές αγροτικές κοινότητες της Ανατολίας κατά τους νεότερους χρόνους¹.

Η Επτανήσος Πολιτεία ιδρύθηκε επίσημα στις 21 Μαρτίου 1800 κατόπιν της σχετικής σύμβασης που υπεγράφη στην Κωνσταντινούπολη, με την εγγύηση της Ρωσίας, την επικυριαρχία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και τη σύμφωνη γνώμη της Αγγλίας. Σύμφωνα με τους όρους αυτής της σύμβασης, η «Πολιτεία των Επτά Ηνωμένων Νήσων» αναγνωριζόταν ως ανεξάρτητο κράτος, το οποίο ήταν φόρου υποτελής στην Ύψηλή Πύλη, κατά το πρότυπο της Δημοκρατίας της Ραγούζας².

Λίγο καιρό μετά την υπογραφή της συνθήκης και πριν επιστρέψουν στη χώρα τους οι Επτανήσιοι πρεσβευτές στην Κωνσταντινούπολη, η Πύλη συνέταξε και επισύναψε στη συνθήκη το «Αυτοκρατορικό Δίπλωμα» (Patenta Imperiale). Επρόκειτο ουσιαστικά για ορισμένους πρόσθετους όρους με τους οποίους επιδίωκε (μέσω επιπλέον επιβαρύνσεων του νέου κράτους) να καταστήσει σαφέστερη την υποτέλεια των Επτανησίων προς αυτήν³.

Σε ό,τι αφορούσε το νομικό καθεστώς των Ιονίων στην Οθωμανική Αυτοκρατορία το Δίπλωμα προέβλεπε αντιμετώπιση ανάλογη με κείνη που επιφυλάσσεται στους Ραγούζαίους⁴. Οι Επτανήσιοι ήταν λοιπόν απαλλαγμένοι από τον κεφαλικό φόρο που κατέβαλαν οι ραγιάδες, ενώ τους παρέχονταν προνομιακές εκπτώσεις στους τελωνειακούς δασμούς, όταν εμπορεύονταν στα οθωμανικά λιμάνια, μεγαλύτερες από κείνες των ραγιάδων και των μουσουλμάνων εμπορευομένων.

Προϋπόθεση για την τήρηση όλων αυτών των προνομίων ήταν η συνεπής καταβολή ετήσιου φόρου προς την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Εγγυητής της τήρησης των άρθρων του Διπλώματος ήταν ο ίδιος ο Σουλτάνος, που υποσχόταν ότι: «...ενόσω οι Κνέζαι⁵ (ηγεμόνες) και οι ραγιάδες της Πολιτείας των επτά

1. Βλ. Παντελής Κοντογιάννης, *Οι Έλληνες κατά τον πρώτον επί Αικατερίνης Β Ρωσοτουρκικών Πόλεμον (1768-1774)*, Αθήνα 1903, σσ. 385-390. Μιχαήλ Β. Σακελαρίου, *Η Πελοπόννησος κατά την δευτέραν Τουρκοκρατίαν (1715-1821)*, Αθήνα 1798², σσ. 193 κ.ε. Ελένη Αντωνιάδου-Μπιμπίκου, «Ερημωμένα χωριά στην Ελλάδα. Ένας προσωρινός απολογισμός», στο Σπύρος Ασδραχάς (επιμ.), *Η Οικονομική Δομή των Βαλκανικών Χωρών (15^{ος}-19^{ος} αι.)*, Αθήνα 1979, σσ. 220-221.

2. Ελένη Ε. Κούγκου, *Ιστορία των Επτανήσων. Από το 1797 μέχρι την Αγγλοκρατία*, Αθήνα 2001⁴, σσ. 74-78.

3. Κούγκου, *Ιστορία των Επτανήσων*, σσ. 83-85.

4. Για τις σχέσεις της Ραγούζας με την Οθωμανική Αυτοκρατορία βλ. Peter F. Sugar, *Η Νοτιοανατολική Ευρώπη κάτω από Οθωμανική Κυριαρχία (1354-1804)*, τ. Β', Αθήνα 1994, σσ. 121-141.

5. Η λέξη είναι σλαβική και χρησιμοποιούνταν στη Ραγούζα, για να δηλώσει το Βενετό κόμη που προϊστάτο της διοίκησης της πόλης. Βλ. Sugar, *Η Νοτιοανατολική Ευρώπη κάτω από Οθωμανική Κυριαρχία*, τ. Β', σ. 117.

Ηνωμένων νήσων εμμένουσι σταθερώς υποτεταγμένοι, ενόσω εκπληρούσι τα καθήκοντα αυτών και αποτίνουςι τον φόρον των, ομνύω και υπόσχομαι (ο Σουλτάνος) ενώπιον της υπερτάτης Μεγαλειότητος του Δημιουργού ουρανού και γης, και εις τα αγίας ψυχάς των σεβαστών προγόνων μου, ων είθε ο θεός να φωτίζει τους τάφους, ότι εις ουδένα θέλει επιτραπή η διαστροφή και παραβίασις των εν τω αυτοκρατορική τούτω διπλώματι περιεχόμενων άρθρων. Εάν δε ποτέ ήθελεν εκδοθή διαταγή τις αντιβαίνουσα προς αυτό, υπόσχομαι και ομνύω να μη εκτελεσθή αύτη»⁶.

Η οθωμανική Ανατολή δεν ήταν άγνωστος χώρος στους Ιονίους. Οι θάλασσες της Ανατολικής Μεσογείου εξυπηρετούσαν τις βασικές βιοτικές ανάγκες όχι μόνο των Επτανησίων αλλά και του Βενετικού Κράτους, με το οποίο είχαν συνδέσει για αιώνες τις τύχες τους. Στη συγκεκριμένη χρονική περίοδο τα παρεχόμενα από την Πύλη προνόμια αποτελούσαν ένα επιπλέον κίνητρο που ενέτεινε την κινητικότητα των Ιονίων στην Ανατολική Μεσόγειο σε αναζήτηση επαγγελματικών ευκαιριών.

Η συγκυρία ευνοούσε ιδιαίτερα την ανάπτυξη της επτανησιακής ναυτιλίας και εμπορίου. Η κοινότητα συμφερόντων των δύο εγγυητριών δυνάμεων άφηνε πολλά περιθώρια δράσης. Η Ρωσία από την εποχή της Μεγάλης Αικατερίνης παρείχε στους Έλληνες και σε άλλες εθνότητες κίνητρα εγκατάστασης στις βόρειες επαρχίες της Μαύρης Θάλασσας, περιοχές κατεξοχήν σιτοπαραγωγές. Η ανάπτυξη σ' αυτές τις ζώνες της σιτοκαλλιέργειας και η ανάγκη εμπορευματοποίησης του αγροτικού πλεονάσματος καθιστούσαν επιτακτική ανάγκη την εξεύρεση εμπορών και θαλάσσιων μεταφορέων. Για τούτο, στο πλαίσιο του «ελληνικού σχεδίου» της Μεγάλης Αικατερίνης, η Ρωσία από τα 1774 παραχωρούσε με ευκολία τη σημαία της στους Έλληνες, τους οποίους είχε θέσει κάτω από την προστασία της. Οι τελευταίοι δεν άργησαν να αναλάβουν κεντρικό ρόλο στην εξαγωγή των σιτηρών της Μαύρης Θάλασσας προς τη Δυτική Ευρώπη⁷.

Οι Οθωμανοί, από την άλλη, ουδέποτε διατύπωσαν μια συνεπή εμποροκρατική πολιτική, με την πλήρη σημασία του όρου. Ευνοούσαν όμως την εμπορική δραστηριότητα που αποσκοπούσε στην κάλυψη των αδήριτων διατροφικών αναγκών της πολυάνθρωπης Κωνσταντινούπολης και των άλλων μεγάλων αστικών κέντρων της Αυτοκρατορίας. Ο στόχος αυτός επιτυγχανόταν είτε με το εσωτερικό εμπόριο, στο οποίο κυριαρχούσαν οι εμπορικές εθνότητες της Αυτοκρατορίας

6. Γεράσιμος Ε. Μαυρογιάννης, *Ιστορία των Ιονίων Νήσων αρχομένη τω 1797 και λήγουσα τω 1815*, τ. Α', εν Αθήναις 1889, σ. 345.

7. Κοντογιάννης, *Οι Έλληνες κατά τον πρώτον Ρωσοτουρκικόν Πόλεμον*, σσ. 298-308. Απόστολος Βακαλόπουλος, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, τ. 4, Θεσσαλονίκη 1973, σσ. 457-464. Γεώργιος Λεονταρίτης, *Ελληνική Εμπορική Ναυτιλία (1453-1850)*, Αθήνα 1981, σ. 35.

(Έλληνες, Μουσουλμάνοι, Αρμένιοι και Εβραίοι), είτε με το εξωτερικό εμπόριο που διεξαγόταν σύμφωνα με τους όρους των διομολογήσεων και στο οποίο οι οθωμανικές εμπορικές εθνότητες διαδραμάτιζαν το ρόλο του διαμεσολαβητή ανάμεσα στον μουσουλμάνο γαιοκάτοχο-παραγωγό και στον ευρωπαϊό έμπορο⁸.

Όταν εξέλπταν στο Ιόνιο τα περιοριστικά μέτρα των Βενετών που καθήλωναν τις ασύμφορες για τους γνήσιους Βενετούς εμπόρους και πλοιοκτήτες θαλάσσιες μεταφορές των υπηκόων τους, οι τελευταίοι άδραξαν την ευκαιρία και επιχείρησαν να εφαρμόσουν, με επωφελή γι' αυτούς τρόπο, όσα είχαν διδαχτεί στα χρόνια της Γαληνοτάτης: την ανάπτυξη δηλ. εμπορικών και ναυτιλιακών επιχειρήσεων σε καθεστώς αυστηρής προστασίας.

Διαμόρφωσαν λοιπόν ένα κατάλληλο θεσμικό πλαίσιο για την εύρυθμη λειτουργία της ιονικής ναυτιλίας και συγκρότησαν ένα πυκνό προξενικό δίκτυο, το οποίο έστησαν επάνω στα χνάρια του προγενέστερου βενετικού προξενικού χάρτη.

Η ιδιαίτερη ανάπτυξη της Ιονικής ναυτιλίας στις αρχές του 19^{ου} αι., όπως έχει αρχίσει να διακρίνεται από τη μελέτη των αρχείων της Επτανήσου Πολιτείας, είναι λογικό να συμπαρέσυρε σε οικονομική ανάπτυξη μια μεγάλη μερίδα ανθρώπων. Πέρα από τους πλοίαρχους, τους πλοιοκτήτες και τους ναυτικούς, ένας σημαντικός αριθμός προσώπων περιφερειακών προς το θαλάσσιο εμπόριο άρχισε να μετακινείται στα λιμάνια του Λεβάντε, ασκώντας διάφορα επαγγέλματα, επικουρικά των εμπορικών συναλλαγών (πρόξενoi, προξενικοί πράκτορες, ανταποκριτές, παραγγελιοδόχοι, καταστηματοάρχες κλπ.).

Δεν είχαν όμως ούτε όλα τα νησιά την ίδια εμπορική και ναυτιλιακή ανάπτυξη ούτε η ανάπτυξη αυτή άγγιξε το σύνολο των κατοίκων τους. Σε κάποια απ' αυτά οι κάτοικοι είχαν από νωρίς βρει διέξοδο στις θαλάσσιες ενασχολήσεις, τις οποίες διευκόλυνε: η κομβική θέση τους επάνω στους θαλάσσιους δρόμους που ένωναν την Ανατολή με τη Δύση, η ύπαρξη εξαγωγικών πλεονασμάτων σε πλησιόχωρες σκάλες, οι τεχνικές γνώσεις, καθώς και η ευχέρεια άντλησης κατάλληλης ναυπηγικής ξυλείας (Κεφαλονιά, Ζάκυνθος, Ιθάκη, Κέρκυρα και Παξοί). Σε άλλα νησιά ουδέποτε ευδοκίμησε η ναυτιλία μεσαίων τουλάχιστον αποστάσεων, ίσως εξαιτίας της έλλειψης των παραπάνω προϋποθέσεων, ίσως γιατί δεν υποστηρίχτηκε από τις υλικοτεχνικές υποδομές που χαρακτήριζαν τα ναυτιλιακά κέντρα (κατάλληλο λιμάνι, χρηματοπιστωτικά ιδρύματα, θεσμοί κλπ.), ή, πάλι, επειδή ο αγροτικός χαρακτήρας τους ήταν κυρίαρχος και το καθεστώς καλλιέργειας της γης δεσμευτικό (διηνεκές αγροληψίες και άλλες επαχθείς, για τους καλλιεργητές, επιβαρύνσεις).

8. Halil Inalcik, «Ο σχηματισμός κεφαλαίου στην Οθωμανική Αυτοκρατορία», στο Σπύρος Ασδραχάς (επιμ.), *Η Οικονομική Δομή των Βαλκανικών χωρών*, Αθήνα 1979, σσ. 501-530.

Σ' αυτά τα τελευταία νησιά ανήκουν η Λευκάδα και τα Κύθηρα. Στα Κύθηρα στα τέλη της Βενετοκρατίας και στην διάρκεια της πρώτης γαλλικής κατοχής (1797-1799) εξωτερικεύτηκε εναργέστερα η δυσαρέσκεια αιώνων που βίωναν οι φτωχότεροι κάτοικοι του νησιού, δυσαρέσκεια την οποία αύξησε η δημογραφική άνοδος του δεύτερου μισού του 18^{ου} αιώνα. Το νησί αναστατώθηκε από μια σειρά εξεγέρσεων αστικοαγροτικού χαρακτήρα που ξέσπασαν από το 1780 μέχρι το 1817 ως αντίδραση κατά της γαιοκτητικής ολιγαρχίας και των διαμορφωμένων από αιώνες δομών της οικονομικής, πολιτικής και κοινωνικής ζωής.

Η μετακίνηση του πλεονάζοντος δημογραφικού δυναμικού, κυρίως του αγροτικού, επελέγη ως η προσφορότερη μέθοδος για την εκτόνωση της κοινωνικής και οικονομικής έντασης. Η μαζική μετανάστευση ήταν πάντοτε η επιλογή των «ενδεών». Υπολογίζεται ότι πριν και αμέσως μετά τον πόλεμο της εθνικής ανεξαρτησίας περίπου 4.000 Κυθήριοι μετακινήθηκαν προς την Κρήτη, την Πελοπόννησο, τα Ιόνια Νησιά και τις μικρασιατικές ακτές⁹.

Η Σμύρνη και η ενδοχώρα της στάθηκαν το καταφύγιο και γι' αυτές τις ομάδες, πέρα από τις προφανείς εμπορικές και ναυτιλιακές κοινότητες. Γύρω από το μικρασιατικό λιμάνι εκτείνονταν ευρείες και εύφορες καλλιεργήσιμες εκτάσεις. Η εμπορευματοποίηση της σμυρναϊκής αγροτικής παραγωγής διευκολυνόταν και από το χαμηλό κόστος μεταφοράς προς το λιμάνι, όπου υπήρχε υπερεπάρκεια μεταφορικών μέσων και έντονη αγοραστική ζήτηση.

Οι ευρωπαίοι έμποροι είχαν επιδείξει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για το καλής ποιότητας βαμβάκι και τα βαμβακονήματα της Σμύρνης. Ζητούσαν όμως εξίσου το μαλλί της περιοχής, τις ίνες από μαλλί μοχέρ που εισάγονταν από την Άγκυρα, καθώς και το περσικό μετάξι που μετέφεραν στη Σμύρνη τα καραβάνια των Αρμενίων, αποφεύγοντας (λόγω της έντονης ανασφάλειας των χειρσαίων δρόμων) την αγορά του Χαλεπιού. Στα εύφορα περίχωρα της Σμύρνης παράγονταν επίσης φρούτα (ξηρά και νωπά), σταφίδες, κρασί, σύκα, σιτάρι, ελαιόλαδο, μαστίχα, όπιο, χαλιά κ.ά. Όλ' αυτά τα εμπορεύματα αποτέλεσαν σημαντικό κίνητρο για τον πολλαπλασιασμό των εμπορικών ροών προς τη Σμύρνη, αφού εξασφάλιζαν στα πλοία φορτίο επιστροφής¹⁰.

Η επιθυμία των Οθωμανών γαιοκατόχων να ανταποκριθούν στο ευρωπαϊκό ενδιαφέρον για την τοπική αγροτική παραγωγή συνέβαλε στην τόνωση των εμπορευματικών καλλιεργειών. Ολόκληρη η ενδοχώρα της Σμύρνης προσαρμόστηκε στους έντονους ρυθμούς της εξωτερικής ζήτησης. Γενικά όμως οι

9. George N. Leontsinis, *The Island of Kythera. A Social History (1700-1863)*, Athens 1987, σσ. 109-179, 190-192, 202-203. Ένα μεγάλο μέρος αυτών επέστρεψαν κατά τη διάρκεια της επανάστασης του 1821. Ο.π., σσ. 190-192.

10. Elena Frangakis-Syrett, *The Commerce of Smyrna in the Eighteenth Century (1700-1820)*, Athens 1992, σσ. 24-25, 33-34.

εξαγωγές αγροτικών ειδών, που έφτασαν σε πολύ υψηλά επίπεδα στους 18^ο και 19^ο αιώνα, δεν υπήρξαν αποτέλεσμα μεγαλύτερης παραγωγής, αφού επιτυγχάνονταν μέσω του υποσιτισμού των χωρικών, προς τους οποίους ασκούσαν ποικιλότροπες πιέσεις από τους επιχειρηματίες-διαχειριστές των εμπορευματικών τσιφλικιών¹¹.

Στην ευρύτερη περιοχή της Σμύρνης η θέση των καλλιεργητών θεωρούνταν συγκριτικά καλύτερη από άλλες περιοχές της Αυτοκρατορίας, λόγω της σχετικά αδιατάρακτης διαβίωσης. Η Σμύρνη δεν ήταν τυχαία η κυριότερη εξαγωγική σκάλα της Οθωμανικής επικράτειας. Πέρα από: α) το ευρύχωρο λιμάνι της, β) την πλεονεκτική γεωγραφική θέση της στο κέντρο του Αρχιπελάγους, η οποία της παρείχε τη δυνατότητα ευχερούς πρόσβασης στα κυριότερα παραγωγικά κέντρα της Ανατολίας (Προύσα, Άγκυρα) αλλά και απευθείας σύνδεσης με τις αγορές της Δύσης, και γ) την ευνοϊκή κρατική πολιτική με τους μειωμένους τελωνειακούς δασμούς που παραχώρησαν οι Σουλτάνοι, προκειμένου να τη μετατρέψουν στο κυριότερο εξαγωγικό λιμάνι της Αυτοκρατορίας, οι περιορισμένες αυθαιρεσίες των τοπαρχών είχαν καταστήσει την πόλη ασφαλή και ευνόησαν τον κοσμοπολίτικο χαρακτήρα της¹².

Η ασφάλεια και η ευταξία σε μια οθωμανική επικράτεια, στα χρόνια της αποδυνάμωσης της δύναμης των Σουλτάνων, προϋπέθετε την ύπαρξη μιας ισχυρής τοπικής εξουσίας. Σε μεγάλο βαθμό αυτή τη λειτουργία την ασκούσαν οι Καραοσμάνογλου, μια οικογένεια αγιάνηδων που καταγόταν από το χωριό Yayağöy της Σμύρνης, και η οποία από τα τέλη του 17ου αι. μέχρι τις αρχές του 19ου αι. έλεγχε τα σημαντικότερα δημόσια αξιώματα στην περιοχή¹³.

Οι Καραοσμάνογλου διέθεταν τεράστια κτηματική περιουσία στην ενδοχώρα της Σμύρνης, η οποία άρχισε να συγκροτείται σταδιακά από τα τέλη του 17^{ου} αι. Στα 1691 ο Καρά Οσμάν, που υπηρετούσε στην περιοχή της Σμύρνης ως σπαχής (sipahi), πρωτοπαλίκαρο του μουσελίμη (kethüda) και επιστάτης στην είσπραξη των δημόσιων προσόδων (mukataa), διατάχτηκε από την Υψηλή Πύλη να προχωρήσει στην ανάκληση των τιμαρίων όσων είχαν αρνηθεί να ενισχύσουν την εκστρατεία του Σουλτάνου κατά της Βιέννης. Στα τελευταία χρόνια της ζωής του ο Καρά Οσμάν απέκτησε πλούτο και δύναμη και του παραχωρήθηκε

11. Νίκος Ι. Σβορώνος, *Το Εμπόριο της Θεσσαλονίκης*, (μτφρ.), Αθήνα 1996, σσ. 397-400.

12. Μαρία Χριστίνα Χατζηγιάννου, *Οικογενειακή στρατηγική και εμπορικός ανταγωνισμός. Ο Οίκος Γερούση τον 19^ο αιώνα*, Αθήνα 2003, σσ. 57-61.

13. Τυπικά, η πόλη αποτελούσε φέουδο της μητέρας του Σουλτάνου (βαλιδέ Σουλτάνα), η οποία ασκούσε την εξουσία της μέσω ενός μουσελίμη (mütesellim) που έδρευε στη Μαγνησία και διαχειριζόταν τα δημόσια οικονομικά, ενώ την ανώτατη ισλαμική αρχή εκπροσωπούσε ο Καδής. Frangakis-Syrett, *The Commerce of Smyrna*, σ. 37.

το προνόμιο να κληρονομήσει στους απογόνους του τον τίτλο του -όγλου (öglu) ή ζαντέ (zante) (αιιός του -))¹⁴.

Οι Καραοσμάνογλου διατήρησαν και επαύξησαν την περιουσία και τη δύναμή τους στην περιοχή μέχρι τις πρώτες δεκαετίες του 19^{ου} αι. Σε αντίθεση όμως με άλλους τοπάρχες που ήρθαν σε σύγκρουση με την Υψηλή Πύλη και ενεργούσαν σχετικά αυτόνομα, οι Καραοσμάνογλου έμειναν σταθερά αφοσιωμένοι και υπάκουοι στον Σουλτάνο, τον οποίο ενίσχυαν αδιάλειπτα σε πολιτικές και πολεμικές περιστάσεις. Ήταν ο Σουλτάνος εκείνος που τους εκχωρούσε το δικαίωμα να μετατρέπουν σε υποτελείς τους όλους τους αγάδες και τους γαιοκτήμονες των γειτονικών επαρχιών, να αποκτούν την κυριότητα στα σφετερισθέντα κτήματα των τιμαριών και των ζιαμετιών, να συλλέγουν τους σημαντικότερους φόρους στην περιοχή και να ασκούν όλα τα ανώτερα τοπικά αξιώματα¹⁵.

Οι Καραοσμάνογλου στην κορύφωση της δύναμής τους, κατά τις δεκαετίες 1780-1790, κυριαρχούσαν στις περιοχές του Αϊδινίου, του Σαρουχάν, της Μαγνησίας, της Μενεμένης, του Τουργουτλού και της Περγάμου. Η ιδιοκτησία τους κάλυπτε έκταση περίπου 250 τετραγωνικών μιλίων. Συνολικά, η επιρροή τους εκτεινόταν σε ολόκληρη τη ζώνη από τη Σμύρνη έως την Προύσα μέχρι και τις πρώτες δεκαετίες του 19^{ου} αι., οπότε η δύναμή τους άρχισε να φθίνει ως αποτέλεσμα της αυξανόμενης επιρροής στην Πύλη ανταγωνιζόμενων προς αυτούς αγιάνηδων και ιδιαίτερα της οικογένειας Αράμπογλου (αγιάνηδες, βοεβόδες στην Πέργαμο), με την οποία διατηρούσαν ανταγωνιστικές σχέσεις που έφτασαν μέχρι και την ένοπλη αναμέτρηση¹⁶.

Οι Καραοσμάνογλου ενθάρρυναν την αγροτική παραγωγή και συνετέλεσαν στην αύξηση των εξαγωγών από την ενδοχώρα της Σμύρνης. Ιδιαίτερο βάρος έδωσαν στην καλλιέργεια του βαμβακιού, από την πώληση του οποίου προς τους Γάλλους εμπόρους αποκόμισαν μεγάλα κέρδη¹⁷.

Με δεδομένες όμως τις συχνές στρατολογήσεις των μουσουλμάνων χωρικών, στις τάξεις των καλλιεργητών προκαλούνταν κενά τα οποία καλούνταν να καλύψουν ραγιαδες, κυρίως Χριστιανοί. Θεωρητικά (σύμφωνα με τον Ισλαμικό Νόμο) η εργασία των ραγιαδων ήταν συμφερότερη για τους εργοδότες τους, λό-

14. Frangakis-Syrett, *The Commerce of Smyrna*, σσ. 37-41. Για την ιστορία αυτής της οικογένειας και το ρόλο της στην περιοχή της Ανατολίας έχουν γραφτεί αρκετές μελέτες. Βλ. κυρίως σε F. W. Hasluck, "The Rise of the Karosmanoglu", *Christianity and the Islam under the Sultans*, vol. II (1929), σσ. 597-603. Gilles Veinstein, "Ayan de la region d' Izmir et commerce du Levant (deuxieme moitie du XVIIIe siecle)", *Etudes Balkaniques*, n.o 3 (1976), σ. 74 σημ. 17. Για τους Καραοσμάνογλου βλ. επίσης Κοντογιάννης, *Οι Έλληνες κατά τον πρώτον Ρωσοτουρκικόν Πόλεμον*, σσ. 385-390.

15. Ο.π.

16. Veinstein, "Ayan de la region d' Izmir", ό.π.

17. Veinstein, "Ayan de la region d' Izmir", ό.π.

γω της πρόσθετης φορολογίας που καλούνταν να καταβάλλουν προς το κράτος, σε σχέση με τους μουσουλμανικούς πληθυσμούς. Η ανάγκη εργατικών χεριών από τις αρχές του 17^{ου} αι. καλυπτόταν με τη μετακίνηση αγροτικών πληθυσμών από την Ανατολία, καθώς και από τα γειτονικά νησιά του Αιγαίου. Αργότερα πραγματοποιήθηκαν απευθείας μετακινήσεις από την Ελλάδα, οι οποίες εντάθηκαν στο τελευταίο τέταρτο του 18ου αι. και στις αρχές του 19ου αι., όταν, με τις προτροπές των Καραοσμάνογλου, προωθήθηκαν προς την ενδοχώρα της Σμύρνης Έλληνες καλλιεργητές από την Πελοπόννησο. Στην περιοχή του Κασαμπά είχαν εγκατασταθεί 3.000 περίπου Έλληνες χωρικοί. Αυτή την περίοδο εποικίστηκαν από Έλληνες, κυρίως από την Πελοπόννησο, τα περισσότερα γειτονικά χωριά της Σμύρνης. Στα τέλη του 18^{ου} αιώνα οι Μοραΐτες που εργάζονταν στα κτήματα των Καραοσμάνογλου υπολογίζονταν σε 40.000 ψυχές. Το μεταναστευτικό ρεύμα από την Ελλάδα προς τη Σμύρνη απέκτησε μαζικότητα πριν και κυρίως μετά τα Ορλωφικά, όταν οι επιδρομές των Αλβανών κατά των χριστιανών ραγιάδων της Πελοποννήσου προκάλεσαν τη μαζική φυγή μεγάλου μέρους του τοπικού πληθυσμού και την ερήμωση πολλών πελοποννησιακών χωριών¹⁸. Οι Καραοσμάνογλου ενθάρρυναν αυτή την κίνηση, παραχωρώντας σε όσους ήταν πρόθυμοι να εργαστούν στα κτήματά τους (οίκους και ζαά προς καλλιέργειαν των γαιών και τσιφλίκια προς νομήν προβάτων και αιγών)¹⁹.

Από διάφορες πηγές των αρχών του 19^{ου} αι. μαρτυρείται η καλή σχέση των Καραοσμάνογλου με τους χωρικούς και ιδιαίτερα με τους Έλληνες, καθώς επίσης και η συμβολή της οικογένειας αυτής στη διατήρηση της νομιμότητας στην ευρύτερη περιοχή²⁰. Έχει υποστηριχτεί ότι ήταν: «πράοι, φιλόανθρωποι, φιλοπρόδοι, ευεργετικοί προς πάντας και προς τους χριστιανούς. Υπ' αυτούς οι Έλληνες είχαν τα αυτά και οι Τούρκοι δικαιώματα. Πλειστάκις δε η Σμύρνη, απειληθείσα υπό στρατιωτικών αταξιών ή υπό θορύβου του όχλου, είδεν αυτούς

18. Το μεταναστευτικό ρεύμα προς τη Σμύρνη δεν ανακόπηκε ούτε μετά την κήρυξη της Ελληνικής Επανάστασης. Στα 1842 ο F. Strong υπολόγιζε ότι κάθε χρόνο 5.000 Έλληνες εγκατέλειπαν επισήμως τη χώρα τους για την κοντινή Μικρά Ασία. Άλλωστε, το βιλαέτι της Σμύρνης ήταν από τα ευφορότερα και παραγωγικότερα της Μικράς Ασίας. Στα 1,8 εκατομμύρια εκτάρια καλλιεργήσιμης γης του βιλαετιού ευδοκίμοιςαν η ελιά, ο καπνός, η σικιά και το αμπέλι. F. Strong, *Greece as a Kingdom*, London 1842.

19. Κοντογιάννης, *Οι Έλληνες κατά τον πρώτον Ρωσσοτουρκικόν Πόλεμον*, σσ. 387-388.

20. Οι σχετικές μαρτυρίες είναι πολυάριθμες και ποικίλης προέλευσης: Γάλλοι και Άγγλοι περιηγητές (Frangakis-Syrett, *The Commerce of Smyrna*, σ. 28. Κοντογιάννης, *Οι Έλληνες κατά τον πρώτον Ρωσσοτουρκικόν Πόλεμον*, σσ. 385-390), δημοσιευμένα έγγραφα από το αρχείο της Levant Company (Richard Clogg, "The Smyrna 'Rebellion' of 1797: Some documents from the British Archives", *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών*, τ. 3 (1982), σσ. 76-125), ιδιωτικά έγγραφα, όπως επιστολές του Κοραή και του Γρηγορίου του Ε' (Κοντογιάννης, *Οι Έλληνες κατά τον πρώτον Ρωσσοτουρκικόν Πόλεμον*, σ. 388) κ.ά.

εισερχόμενους μετά δυνάμειως φοβεράς, ίνα στηρίξωσι την τουρκικήν κυβέρνησιν, τιμωρήσωσι τους ενόχους και αποκαταστήσωσι την δημοσίαν τάξιν. Δια ταύτα, οι Καραοσμάνογλου ηγαπήθησαν υπό των συγχρόνων χριστιανών και Τούρκων, επηνέθησαν υπό των Ευρωπαίων περιηγητών, οίτινες διήλθον τας χώρας αυτών, κατέλιπον δε και μνήμην αγαθήν εις τους επιγενομένους».

Ο Κοραής στήριζε πολλές ελπίδες για την απελευθέρωση της Ελλάδας στην ισχυροποίηση του Καραοσμάνογλου, μετά το διαφαινόμενο διαμελισμό του οθωμανικού κράτους ως επακόλουθο του ρωσοτουρκικού πολέμου (1768-1774): «Η μόνη μου ελπίς είναι εις τον Καραοσμάνογλου, όστις, ή δια το ιδιον συμφέρον ή διότι έχει φρονήματα δικαιοσύνης και φιλανθρωπίας, εφάνη πάντοτε φίλος και προστάτης των Γραικών. Σιμά εις αυτά τα φρονήματα έχει τώρα και την ελπίδα τού να κατασταθή βασιλεύς της Ιωνίας και των πέριξ επαρχιών μετά την καταστροφή του Σουλτανικού θρόνου, την οποίαν στοχάζομαι βεβαίαν και αναπόφευκτον»²¹.

Φαίνεται λοιπόν ότι η παραβίαση άρθρου του Αυτοκρατορικού Διπλώματος του 1800 που αφορούσε το νομικό καθεστώς των Επτανήσιων στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, αποτελούσε την εξαίρεση στην καλή σχέση των Καραοσμάνογλου με τους Έλληνες καλλιεργητές, αλλά και στην τήρηση της νομιμότητας στην περιοχή.

Για το ζήτημα αντλούμε πληροφορίες από την αλληλογραφία του Γενικού Προξένου της Επτανήσου Πολιτείας στη Σμύρνη Λεονάρδου Μερκάτη με τις αρχές της Πολιτείας, προς την οποία μετέφερε τα παράπονα των ομοεθνών του. Τη μεγάλη μάζα μεταξύ των Ιονίων της Σμύρνης αποτελούσαν οι κυθήριοι καλλιεργητές που εργάζονταν στα Βουρλά (Urla), μια κωμόπολη σε απόσταση 40 χιλιομέτρων από τη Σμύρνη, στο μέσον περίπου της αμαξιτής οδού που συνέδεε τη Σμύρνη με τον Τσεσμέ (Κρήνη)²².

Οι άνθρωποι αυτοί είχαν αναζητήσει στη μετανάστευση τη λύση στο πρόβλημα της ανέχειάς τους. Έφτασαν στη Σμύρνη γύρω στα 1800, με την ίδρυση δηλαδή της Επτανήσου Πολιτείας («με την κατόρθωσιν της Ρεπούμπλικας»). Η Ύψηλή Πύλη είχε εγγυηθεί την προστασία των Επτανήσιων, γεγονός που προφανώς τους έδινε περισσότερες δυνατότητες διακίνησης και εργασίας²³. Η τάση μετανάστευσης από τα Κύθηρα προς τη Σμύρνη, που συνεχίστηκε και στις πρώτες δεκαετίες του 19^{ου} αιώνα, οδήγησε στη διασπορά των Κυθηρίων σε όλη την Ανατολία και ιδίως στα κτήματα στα οποία ο Καρά Οσμάν Ζαντέ Χατζή

21. Κοντογιάννης, *Οι Έλληνες κατά τον πρώτον Ρωσοτουρκικόν Πόλεμον*, σ. 387 και σημ. 1.

22. Ν. Ε. Μηλιώρης, *Τα Βουρλά της Μικράς Ασίας*, Αθήνα 1957.

23. Ο.π.

Χουσεΐν Εφέντης (τότε ήταν διοικητής (μουχασίλης) του Αϊδινίου και αγάς της Μαγνησίας²⁴) ήταν ιδιοκτήτης ή διαχειριστής²⁵. Η μαζικότητα της μετακίνησης των Κυθηρίων στη Σμύρνη από τα μέσα του 18^{ου} αι. και εξής συνάγεται κι από το γεγονός ότι, σχεδόν στερεοτυπικά, όλοι οι Ιόνιοι της Σμύρνης θεωρούνταν Κυθηριοί, με τον ίδιο τρόπο που οι Ιόνιοι της Κωνσταντινούπολης αποκαλούνταν συλλήβδην Κεφαλονίτες κι εκείνοι της Πάτρας Ζακυνθinoί²⁶.

Πενήντα ένας απ' αυτούς τους Κυθηριους, με έγγραφό τους συνταγμένο στα ελληνικά (με ημερομηνία 14 και 17 Μαρτίου 1806), ζητούσαν από τον Πρόξενο να μεριμνήσει για την επανέκδοση πιστοποιητικού που θα βεβαίωνε την υπαγωγή τους στη δικαιοδοσία του Προξενείου, αφού, κατά τα γραφόμενά τους, οι οθωμανικές αρχές όχι μόνο κατέστρεψαν τα προηγούμενα έγγραφά τους αλλά τους υπέβαλλαν και σε ποικίλους εξευτελισμούς («άλλους έδεσαν, άλλους εξεφτέλσαν και έκοψαν τα μαλεία, άλλους έδεσαν στέλοντάς τους βιαστικούς εις το γαλεοντζίδικο καΐκη οπού αυτοί δεν εστάθεσαν ποτέ εις τους νισιότες μας»), και κυρίως στην καταβολή του κεφαλικού φόρου, από τον οποίον όμως τυπικά ήταν απαλλαγμένοι ως πολίτες κράτους προστατευμένου από την Ύψηλή Πύλη. Για τους ίδιους λόγους ζητούσαν επίσης από τον Γενικό Πρόξενο της Επτανήσου Πολιτείας στη Σμύρνη Λεονάρδο Μερκάτη να ενημερώσει σχετικά την Επτανήσιακή Γερουσία, αλλά και τον Αντώνιο Λευκόκοιλο²⁷, «Έκτακτο Απεσταλμένο» της Πολιτείας στην Κωνσταντινούπολη²⁸.

Τα προβλήματα των Ιονίων συνεχίζονταν και μετά θάνατον, αφού ο αγάς, στα κτήματα του οποίου εργάζονταν, προχωρούσε σε κατάσχεση των περιουσιακών στοιχείων των αποθανόντων. Ο Μερκάτης καυτηριάζει το φαινόμενο αυτό, τονίζοντας ότι οι Επτανήσιοι επί βενετικής κυριαρχίας ουδέποτε είχαν ανάλογη αντιμετώπιση από τις οθωμανικές αρχές, οι οποίες γνωστοποιούσαν αμέσως στους Βενετούς Προξένους το θάνατο των υπηκόων τους²⁹.

Σύμφωνα με τον Πρόξενο και τις διαμαρτυρίες των υπαγόμενων σ' αυτόν προσώπων, οι οθωμανικές αρχές εξαιρούσαν όχι μόνον τους Κυθηριους αλλά

24. Ν. Κ. Χ. Κωστής, «Το εν Σμύρνη ρεμπελλιόν του 1797 κατά νέας ανεκδότους πηγές», *Δελτίον της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρίας της Ελλάδος*, τ. 6, τεύχος 23 (1904), σ. 366. Richard Clogg, «The Smyrna 'Rebellion' of 1797: Some documents from the British Archives», *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών*, τ. 3 (1982), σσ. 92-93.

25. Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Νομού Κερκύρας, Επτανήσος Πολιτεία [στο εξής= Α.Ν.Κ., Ε.Π.], κιβώτιο 52, υποφ. 20, αρ. 11 και 13 (1804 και 1805).

26. George N. Leontsinis, *The Island of Kythera. A Social History (1700-1863)*, Athens 1987, σσ. 202-203, 281-282.

27. Βλ. το βιογραφικό σημείωμά του από τον Ηλία Τσιτσέλη, *Κεφαλληνιακά Σύμμικτα*, τ. Α', εν Αθήναις 1904, σσ. 310-312.

28. Α.Ν.Κ., Ε.Π., κιβ. 52, υπ. 20, αρ. 18.

29. Α.Ν.Κ., Ε.Π., κιβ. 52, υπ. 20, αρ. 12 και 13 (1805).

γενικά όσους Επτανήσιους ασκούσαν χειρωνακτικά επαγγέλματα και είχαν εγκατασταθεί στην περιοχή της Σμύρνης είτε πριν είτε και μετά την έκδοση του Αυτοκρατορικού Διπλώματος.

Τα πρώτα δείγματα αυτής της πολιτικής διαφάνηκαν στα 1803, όταν ο μουσελίκης³⁰ εκδήλωσε για πρώτη φορά τις προθέσεις του. Ο Μερκάτης ενημέρωσε για το ζήτημα τον «Απεσταλμένο» της Πολιτείας στην Πόλη, υποβάλλοντάς του ένα υπόμνημα των θιγόμενων προσώπων. Σε απάντηση, ο Σουλτάνος στα 1803-1804 εξέδωσε δύο φερμάνια (διατάγματα) που ουσιαστικά επανερμήνευαν το επίμαχο άρθρο του Αυτοκρατορικού Διπλώματος. Τα φερμάνια αυτά καθόριζαν ότι «οι Επτανήσιοι που ασκούσαν τα επαγγέλματα του ψαρά, του κηπουρού, του καλλιεργητή, του λεμβούχου, του λαχανοπώλη και άλλα παρόμοια, και οι οποίοι είχαν αφιχθεί στη Σμύρνη πριν από την έκδοση του Αυτοκρατορικού Διπλώματος, δεν θα έπρεπε να υπάγονται στη δικαιοδοσία του Προξένου της Επτανήσου Πολιτείας»³¹.

Ο Πρόξενος ενημέρωσε τις ιονικές αρχές ότι δεν παρέδωσε τα φερμάνια στον τοπικό δικαστή (στον Μουλά ή Κριτή)³², όπως όφειλε (διαδικασία μάλλον τυπική, αφού τα έγγραφα είχαν αποσταλεί απευθείας από τη Γραμματεία του Σουλτάνου στις αρχές της Σμύρνης), επειδή δεν θεωρούσε ότι σχετίζονταν με τα αιτήματα που είχαν υποβάλει οι ομοεθνείς του, ούτε φυσικά αποδέχτηκε ποτέ όσα περιλαμβάνονταν σε αυτά. Δεν έπρατταν όμως το ίδιο και οι Οθωμανοί

30. Στρατιωτικός διοικητής της πόλης, ο οποίος προέδρευε στις υποθέσεις ποινικού δικαίου. Σε άλλες πόλεις, όπως π.χ. στη Θεσσαλονίκη, όπου την ανώτατη αρχή εκπροσωπούσε ο πασάς, ο μουσελίκης ήταν ο βοηθός και αναπληρωτής του πασά (Νίκος Σβορώνος, *Το εμπόριο της Θεσσαλονίκης τον 18° αιώνα*, Αθήνα 1996, σσ. 33-34). Πάντως οι σημασίες της λέξης είναι περισσότερες, ανάλογες με το ιδιαίτερο καθεστώς που ίσχυε στην κάθε οθωμανική επικράτεια. Για παράδειγμα ο Sugar, *Η Νοτιοανατολική Ευρώπη κάτω από Οθωμανική Κυριαρχία*, τ. Β', Αθήνα 1994, σ. 373, ορίζει ως μουσελίμη ή μόντεσελίμη «όποιον υπηρετούσε στο στρατό με αντάλλαγμα την απαλλαγή του από τους φόρους».

31. Α.Ν.Κ., Ε.Π., κιβ. 52, υπ. 20, αρ. 11 (7 Αυγούστου 1804).

32. Για τη διοικητική ιεραρχία της Σμύρνης στον 18° αι. ιδιαίτερα κατατοπιστικό είναι το σχετικό απόσπασμα από τις περιγητικές εντυπώσεις του Κερκυραίου Μάρκου Αντώνιου Κατσαίτη: «...Η πόλη της Σμύρνης διοικείται από ένα μουλά, δηλ. καδή, στα αστικά και ένα μουσελίμη στα ποινικά. Εξασκούν αυτοί την ίδια εξουσία και κυβερνούν, όπως εμείς έχουμε προβλεπτή και βάλιο. Είναι αξιοπαράληρητο ότι ο τίτλος του μουλά είναι πιο ευρύς απ' εκείνον του καδή, παρ' όλο που έχουν τα ίδια προνόμια, καταγωγή και τίτλο. Ο τίτλος του μουλά, σε πόλεις πρώτης κλάσεως της αυτοκρατορίας, σαν τη Σμύρνη, δεν συνταντίζεται μ' εκείνον του καδή, όπως γίνεται στις μικρότερες πόλεις. Αυτοί οι κατήδες ή μουλάδες είναι πρόσωπα του νόμου και διοικούν απόλυτα τόσο στα αστικά όσο και στα ποινικά, ενώ ο μουσελίμης είναι στρατιωτικός και παρέχει στο μουλά τις δυνάμεις, προεδρεύοντας στα ποινικά...». Φίλιππος Κ. Φάλμπος, *Μάρκου Αντώνιου Κατσαίτη, δύο ταξίδια στη Σμύρνη (1740 και 1742)*, Αθήνα 1972, σ. 171.

αξιωματούχοι³³. Έτσι, οι συνέπειες για τους Επτανήσιους ήταν δυσμενείς, αφού υποχρεώνονταν να καταβάλουν τον κεφαλικό φόρο, ενώ στερούνταν το δικαίωμα να καταφεύγουν στις υπηρεσίες του προξένου τους.

Παρά τις αλληπάλληλες οχλήσεις του προξένου τόσο προς τον Επτανήσιο πρεσβευτή στην Κωνσταντινούπολη όσο και προς την ιονική Γερουσία, η κατάσταση δεν άλλαξε. Ο Μερκάτης και οι Επτανήσιοι χειρώνακτες δεν θα έπρεπε να περιμένουν πολλά από τις επεμβάσεις του Ιόνιου πρέσβη στην Κωνσταντινούπολη. Ο Αντώνιος Θωμάς Λευκόκοιλος σε επιστολή του προς το Μερκάτη της 28^{ης} Μαΐου 1803 ήταν ξεκάθαρα αρνητικός προς τα αιτήματα των Επτανήσιων καλλιεργητών και χειρώνακτών. Καλούσε, μάλιστα, χωρίς περισπασμούς, τον πρόξενο να υπαινιχθεί στους αιτούμενους την επιστροφή στις πατρίδες τους. Εκτιμούσε επίσης ότι για την ανάκληση των σουλτανικών διαταγμάτων απαιτούνταν πολύπλοκες διπλωματικές ενέργειες σε μια ιδιαίτερα κρίσιμη για την Επτανήσο Πολιτεία συγκυρία. Η Πύλη όμως επέμενε ιδιαίτερα στην πολιτική της και δεν άφηνε στους Ιονίους άλλη επιλογή παρά να παραιτηθούν από τις αξιώσεις τους ή να πολιτογραφηθούν υπήκοοι του Σουλτάνου, να «εκπέσουν» δηλ. στην κατηγορία του ραγιά.

Ο Λευκόκοιλος έκρινε την παρουσία των Ιόνιων χειρώνακτών επιβλαβή τόσο για τους τόπους προέλευσης, που στερούνταν πολύτιμων εργατικών χεριών, όσο και για το ιονικό κράτος που προφανώς ζημιωνόταν από τη μείωση της αγροτικής παραγωγής κι από τις συνεπαγόμενες δαπάνες για εισαγωγές ειδών καθημερινής διατροφής. Για τούτο καλούσε την Επτανήσιακή Γερουσία να περιορίσει τη μετανάστευση του εντόπιου εργατικού δυναμικού. Για να καταδείξει, τέλος, ότι δεν προτίθετο να επιμείνει με διαβήματά του προς την Πύλη για την περίπτωσή τους, προχώρησε στη σύγκριση με τους εμποροναυτικούς και τους απασχολούμενους στις συναφείς δραστηριότητες και γενικά στις «ελευθερίες τέχνες» (*arti liberali*), που ενίσχυαν το έθνος και το Κράτος με τον πλούτο που έκαναν να εισρέει στα δημόσια ταμεία και στα εισοδήματα των Ιονίων, και οι οποίοι ασφαλώς έχαιραν όλων των προνομίων που προέβλεπαν οι ιδρυτικές συνθήκες της Επτανήσου Πολιτείας³⁴.

Είναι βέβαια γνωστό και από άλλες περιπτώσεις ότι οι Οθωμανοί τοπάρχες συχνά αγνοούσαν τις κρατικές εντολές, ακόμη και όταν αυτές αφορούσαν όρους των διομολογήσεων, όπως η συγκεκριμένη³⁵. Δεν μοιάζει λοιπόν παράδοξο ότι οι αρχές της Σμύρνης έδιναν τη δική τους ερμηνεία στο άρθρο του Αυτοκρατορικού Διπλώματος που αναφερόταν στην προνομιακή θέση της Επτανήσιων. Κατά τα φαινόμενα, είχαν διακρίνει τους μη γηγενείς εργαζομένους της πόλης τους σε

33. A.N.K., E.Π., κιβ. 52, υποφ. 20, αρ. 13 και 18 (1805).

34. A.N.K., E.Π., κιβ. 39, αρ. 27, το 2^ο (28/5/1803).

35. Frangakis-Syrett, *The Commerce of Smyrna*, σ. 32.

όσους ασκούσαν «ταπεινά» επαγγέλματα και σε κείνους που απασχολούνταν στην εμπορική διακίνηση και οι οποίοι προφανώς έχαιραν μεγαλύτερης εύνοιας.

Η επαγγελματική ειδικευση ως κριτήριο ερμηνείας του νομικού καθεστώτος των Επτανησίων θα εξηγούσε και το γεγονός ότι οι κυθήριοι αγρότες δεν ήταν οι μοναδικοί που διαμαρτύρονταν για διακρίσεις. Υπήρχαν και αρκετοί άλλοι Ιόνιοι στη Σμύρνη, στους οποίους οι Οθωμανοί αρνούνταν την υπαγωγή τους στη δικαιοδοσία του προξενείου (ψαράδες και ψαροπώλες, κηπουροί, λαχανοπώλες, λεμβούχοι, τυροκόμοι κ.ά.).

Στην ερμηνεία της στάσης των Οθωμανών θα μπορούσε να συμβάλει μια άλλη περίπτωση με ανάλογα χαρακτηριστικά που αφορούσε υπηκόους (μέλη του αρχοντολογίου) της πρώην Βενετικής Πολιτείας, εγκατεστημένους στην Πάτρα, οι οποίοι κατείχαν κτηματική περιουσία στην περιοχή και ζητούσαν τώρα να εξαιρεθούν από το χαράτσι, επωφελούμενοι των ευεργετικών διατάξεων του Αυτοκρατορικού Διπλώματος. Ο «Απεσταλμένος» της Επτανήσου Πολιτείας στην Πύλη Αντώνιος Θωμάς Λευκόκοιλος ενημέρωσε τον εκεί Πρόξενο της Πολιτείας Γεώργιο Civini ότι μέχρι τα 1797 οι Βενετοί υπήκοοι δεν είχαν το δικαίωμα να κατέχουν κτηματική περιουσία. Άλλωστε, σύμφωνα με τις διομολογήσεις που είχε υπογράψει η Βενετία με την Οθωμανική Αυτοκρατορία (στο 13^ο άρθρο τους), «μόνον όσοι Βενετοί υπήκοοι, νυμφευμένοι και μη, διακινούνταν στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, χωρίς να έχουν εκεί σταθερή διαμονή, εξαιρούνταν της καταβολής του χαρατσιού»³⁶.

Οι παρεμβάσεις του Λευκόκοιλου προς την Υψηλή Πύλη κατέληξαν στην έκδοση, στα 1801, σουλτανικού διατάγματος που προέβλεπε ότι οι πρώην Βενετοί υπήκοοι που κατείχαν ακίνητα στην περιοχή της Πάτρας θα έπρεπε στο εξής να αντιμετωπίζονται όπως και πριν από την έκδοση του Διπλώματος, δηλ. να πληρώνουν το χαράτσι. Η ευνοϊκή αντιμετώπιση η ανάλογη με κείνη των Ραγούζαίων αφορούσε μόνον όσους μετακινήθηκαν προς την οθωμανική Ανατολή μετά την έκδοση του Διπλώματος.

Σύμφωνα με το περιεχόμενο του παραπάνω σουλτανικού διατάγματος, και η περίπτωση των Επτανησίων στη Σμύρνη θα έπρεπε να αντιμετωπιστεί αναλόγως. Η Πύλη όμως δεν αποδεχόταν ότι οι παραπονούμενοι Επτανήσιοι είχαν μετακινηθεί στην περιοχή από το 1800 και μετά. Επιπλέον, υιοθετούσε και κρι-

36. Α.Ν.Κ., Ε.Π. κιβ. 39, αρ. 73 (24/4/1801). Η ρήτρα αυτή δεν αφορούσε βέβαια μόνο τις βενετοτουρκικές σχέσεις, αλλά αποτελούσε κοινό τόπο όλων των διομολογήσεων που κατά καιρούς είχε υπογράψει η Υψηλή Πύλη με τις ευρωπαϊκές δυνάμεις (Βενετία, Αγγλία, Γαλλία). Βλ. τα άρθρα των διομολογήσεων με τη Γαλλία (1535), τη Βενετία (1575) και την Αγγλία (1675) στο Θεόδωρος Παπαδόπουλος (έκδοση), *Προξενικά έγγραφα του 16^{ου} αιώνα*, Λευκωσία 1980, σσ. 474, 492 και 503.

τήρια επαγγελματικά, αφού απάλλασσε από την καταβολή του χαρατσιού μόνον τους εμπορευομένους και όχι όσους ασκούσαν χειρωνακτικά επαγγέλματα.

Η απόπειρα διατύπωσης ερμηνευτικών υποθέσεων περνάει μέσα από την κατανόηση της πραγματικότητας στη Σμύρνη, ειδικά όπως αυτή διαμορφώθηκε στα τέλη του 18^{ου} αι. Η αρνητική εν πολλοίς στάση της Πύλης απέναντι στους Ιονίους της πόλης πιθανότατα οφειλόταν στην κακή φήμη που τους συνόδευε. Το αναφέρει σαφώς ο Λευκόκοιλος, όταν στα 1800 υποδείκνυε προς την Επτάνησο Πολιτεία την ανάγκη άμεσης κάλυψης της θέσης του Γενικού Προξένου στην πόλη. Συνιστούσε στον Μερκάτη να είναι ιδιαίτερα αυστηρός απέναντί τους, αφού στην πολυπληθή ιονική παρουσία στο λιμάνι της Σμύρνης συμπεριλαμβανονταν αρκετά κακοποία στοιχεία³⁷.

Στο μεγαλύτερο εξαγωγικό λιμάνι της Οθωμανικής Ανατολής με την πυκνή προσέλευση Ιόνιων εμποροναυτικών, οι κατηγορίες εναντίον των τελευταίων διατυπώνονταν με μεγάλη συχνότητα προς τον Πρόξενο της Πολιτείας. Τα παράπονα αυτά τα εξέφραζαν κυρίως εκναυλωτές επτανησιακών πλοίων και ξένοι έμποροι που είχαν συναλλαγές με τους Ιόνιους καραβύρηδες.

Αρνητική όμως ήταν η στάση των οθωμανικών αρχών και για το μη αστικό ιονικό πληθυσμό της Σμύρνης, καθώς ένα μέρος των Κυθήριων της Ερυθραίας είχαν μεταναστεύσει εκεί, εξαιτίας της εμπλοκής τους σε βιαιοπραγίες εναντίον μελών της γαιοκτητικής αριστοκρατίας του νησιού. Για τα γεγονότα που αναστάτωσαν το νησί διασώζεται η αλληλογραφία της Αυρηλίας Κασιμάτη, χήρας του ευγενή Εμμανουήλ Στάη, με τον Λευκόκοιλο, από τον οποίο ζητούσε να ενημερώσει σχετικά τις αρχές της Επτανήσου Πολιτείας και τον πρεσβευτή της Ρωσίας στην Κέρκυρα Τομάρα. Στα έγγραφα αυτά η Κασιμάτη κατονόμαζε συγκεκριμένα πρόσωπα για το φόνο του συζύγου της και άλλων τριών ευγενών του νησιού, εξαδέλφων του Στάη: των Τζώρτζη Ντουρέντε, Ιωάννη Μαχαιριώτη και Παύλου Δαντόνη³⁸.

Η παραμονή των Δημοκρατικών Γάλλων στα Κύθηρα (1797-1799) είχε εξερεθίσει τις επαναστατικές διαθέσεις των χωρικών. Οι ελπίδες τους όμως για βελτίωση της θέσης τους διαψεύστηκαν, όταν το καθεστώς που εγκαθίδρυσαν οι Ρωσότουρκοι ξανάδωσε στους αριστοκράτες τα παλαιά τους προνόμια. Η αναρχία (φόντοι, βιαιοπραγίες, άρνηση καταβολής φόρων) κυριαρχούσε από το 1797 στα Κύθηρα και οι προσπάθειες του Ρώσου ναυάρχου Ουσακώφ να επιβάλλει την τάξη και να αναδιοργανώσει το πολιτικό και κοινωνικό καθεστώς του νησιού δεν ευδωήθηκαν. Οι χωρικοί είχαν συγκροτήσει επαναστατικά δικαστήρια και αρνούνταν να συνεργαστούν στην τοπική αυτοδιοίκηση με τους ευγενείς. Στις

37. Α.Ν.Κ., Ε.Π. κιβ. 39, αρ. 11 το 2^ο (23/11/1800).

38. Α.Ν.Κ., Ε.Π., κιβ. 39, αρ. 10 (2^ο).

22 Ιουλίου 1800 σε μία από τις συναντήσεις εκπροσώπων των δύο πλευρών και ενώ οι χωρικοί ήταν δυσαρεστημένοι από τη δημοσιοποίηση των γενικών κατευθύνσεων που επρόκειτο να λάβει το σύνταγμα του 1800, οι έντονες μεταξύ τους διαφωνίες εξελίχθηκαν σε συμπλοκές που στη διάρκεια των οποίων δολοφονήθηκαν τέσσερεις ευγενείς. Για το φόνο κατηγορήθηκαν δύο χωρικοί, ο Γεώργιος Μπελέσης και ο ανεψιός του Δημήτριος, οι οποίοι, εκτός των άλλων, είχαν κτηματικές και οικονομικές διαφορές με την οικογένεια Στάη. Τα γεγονότα αυτά πυροδότησαν νέες πράξεις βίας και διαρπαγές της περιουσίας των ευγενών από τους χωρικούς. Το νησί ήταν ανάστατο ήδη από τις αρχές Ιουλίου του 1800, όταν οι Ρώσοι απέσυραν τη φρουρά τους, κίνηση με την οποία ο Ρώσος αυτοκράτορας Παύλος επιχείρησε να ευαρεστήσει το Ναπολέοντα. Από τις 17 Ιουλίου οι επαναστάτες είχαν καταλάβει και το κάστρο του νησιού και ενεργούσαν πλέον ανεμπόδιστοι, αφού δεν υπήρχε στρατιωτική δύναμη να τους σταματήσει. Πολλοί ευγενείς, ανάμεσα στους οποίους και η χήρα του Στάη Αυρηλία Κασιμάτη με τα δύο παιδιά της και τους αδελφούς του συζύγου της, αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν το νησί και να καταφύγουν στην Κωνσταντινούπολη, για να σωθούν³⁹.

Η Κασιμάτη μέσα από την αλληλογραφία της με το Λευκόκοιλο επιδίωκε αφενός να τον πληροφορήσει λεπτομερώς για όσα είχαν συμβεί και αφετέρου να συνδράμει στον εντοπισμό και τη σύλληψη των υπαιτίων, που πιθανολογούσε ότι είχαν καταφύγει σε οθωμανικές επαρχίες. Για το σκοπό αυτό κατέθεσε στον Απεσταλμένο της Πολιτείας και ονομαστικό κατάλογο όσων θεωρούσε ενόχους. Ο Λευκόκοιλος, υιοθέτησε όσα του κατήγγειλε η Κασιμάτη και ενημέρωσε σχετικά τη Γερουσία και τους Γενικούς Προξένους του κράτους, προκειμένου να ενεργήσουν για τη σύλληψη των υπαιτίων, στην περίπτωση που θα τους εντόπιζαν στις επικράτειές τους. Ο ίδιος εκτιμούσε ότι τα παραπτώματα των Κυθηρίων ήταν ιδιαίτερα σοβαρά, όχι μόνο γιατί είχαν διαπραχθεί εγκλήματα, αλλά και γιατί η υπόθεση είχε και πολιτικό χαρακτήρα, αφού αφορούσε μια μεγάλη μερίδα Επτανησίων που διαπνέονταν από τη φιλογαλλική-επαναστατική ιδεολογία, η οποία σ' αυτή τη φάση ήταν καταδικαστέα από τις ιονικές αρχές⁴⁰.

Είναι προφανές ότι οι αρχές της Σμύρνης έβλεπαν με καχυποψία και τους κυθηρίους αγρότες που εργάζονταν στα κτήματα του Καραοσμάνογλου. Ενδεχομένως να είχαν πληροφορηθεί ότι μεταξύ αυτών βρίσκονταν και ορισμένοι από τους πρωταίτιους των εξεγέρσεων στα Κύθηρα, πράγμα για το οποίο ο Λευκόκοιλος δεν διατηρούσε καμία αμφιβολία, όπως διαφαίνεται από τις οδηγίες του προς τον πρόξενο στην Σμύρνη. Πραγματικά, στον κατάλογο των επαναστατών που υπέβαλε η Κασιμάτη εντοπίσαμε τουλάχιστον πέντε ονόματα Κυθηρίων,

39. Για τα γεγονότα αυτά βλ. George N. Leontsinis, *The Island of Kythera. A Social History (1700-1863)*, Athens 1987, σσ. 131-169.

40. Α.Ν.Κ., Ε.Π., κιβ. 39, αρ. 10 (2°).

τα οποία ταυτίζονται με ισάριθμα ονόματα προσώπων που είχαν υπογράψει τη διαμαρτυρία προς τον Γενικό Πρόξενο της Επτανήσου Πολιτείας στη Σμύρνη Λεονάρδο Μερκάτη, σχετικά με την άρνηση των οθωμανικών αρχών να τους αναγνωρίσουν τα προνόμια που απέρρεαν από το Αυτοκρατορικό Δίπλωμα⁴¹.

Σε ό,τι είχε να κάνει με τους Ιόνιους εμποροναυτικούς, την προκατάληψη εναντίον τους τροφοδοτούσαν ακόμη και κατηγορίες για εγκλήματα, πέραν από την επαγγελματική ασυνέπεια. Η περίπτωση του κεφαλονίτη καπετάνιου Σταματέλου Παγώνη είχε προκαλέσει μεγάλη αίσθηση στον κόσμο της ναυτιλίας των αρχών του 19^{ου} αιώνα. Ο Παγώνης κατηγορήθηκε το 1802 ότι με τη συνέργεια των ναυτών του σκότωσε είκοσι οκτώ Τούρκους πραγματευτές που είχε συμφωνήσει να μεταφέρει με τα εμπορεύματά τους από τη Σμύρνη στην Αίγυπτο. Ο φόνος διαπράχθηκε στα ανοιχτά της Σμύρνης. Για το γεγονός ενημερώθηκαν οι αρχές όλων των οθωμανικών λιμανιών. Έτσι, μόλις ο Παγώνης κατέπλευσε στο λιμάνι της Πάτρας, τον Αύγουστο του 1802, συνελήφθη από το βοεβόδα της πόλης. Ο εκεί πρόξενος της Επτανήσου Πολιτείας Ιωάννης Καρβελάς ενημέρωσε τις ιονικές αρχές αμέσως μόλις πληροφορήθηκε το θέμα και έλαβε από τη Γερουσία την εντολή να αφαιρέσει από τον Παγώνη την άδεια ναυσιπλοίας. Κατόπιν, αφού έγραψε στον Γενικό Πρόξενο στη Σμύρνη, επιθυμώντας να ενημερωθεί για τις λεπτομέρειες του ταξιδιού του πλοίου (πλήρωμα, επιβάτες και εμπορεύματα), ζήτησε από τον Αχμέτ Αγά, βοεβόδα της Πάτρας, να του παραδώσει τον Παγώνη και τους ναύτες της πολάκας, για να τους στείλει να δικαστούν στην Κέρκυρα⁴².

Αν και στα έγγραφα του προξενείου δεν περιλαμβάνεται η απάντηση του Μερκάτη, από τις εκθέσεις του τελευταίου τις σχετικές με την κίνηση των ιονικών σκαφών προκύπτει ότι η πολάκα Άγιος Νικόλαος κατέπλευσε στη Σμύρνη στις 20 Ιουλίου 1802 και αναχώρησε από κει σε χρόνο που δεν καταγράφεται με προορισμό την Αίγυπτο⁴³. Δεν εντοπίσαμε τη δικογραφία και την απόφαση του δικαστηρίου και κατά συνέπεια αγνοούμε ακόμη και το αν η δίκη έγινε στην Πάτρα ή στην Κέρκυρα, όπως είχε ζητήσει η Ιονική Γερουσία. Είναι ωστόσο βέβαιο ότι ο Παγώνης δεν εμφανίζεται ξανά στους καταλόγους των καπετάνιων ή των πλοιοκτητών του Ιονίου.

Η κακή φήμη όμως των Ιονίων εδραζόταν και σε άλλα γεγονότα, από τα οποία το σοβαρότερο ήταν η εμπλοκή ορισμένων απ' αυτούς στη γενική σύρραξη που έλαβε χώρα στην πόλη στα 1797 (4/15 Μαρτίου), στη διάρκεια του λεγόμενου «ρεμπελιού των γενιτσάρων». Τότε ο φόνος ενός γενίτσарου που υπηρε-

41. Α.Ν.Κ., Ε.Π., κιβ. 39, αρ. 10 (2°).

42. Α.Ν.Κ., Ε.Π., κιβ. 52, υπ. 20, αρ. 13.

43. Α.Ν.Κ., Ε.Π., κιβ. 52, υπ. 20, αρ. 3.

τούσε ως κλητήρας στο βενετικό προξενείο της Σμύρνης από Βενετούς υπηκόους (Ιονίους και Κροάτες), οι συμπλοκές των τελευταίων με τους συντρόφους του γενίτσαρου στις επόμενες μέρες, η λεηλασία που ακολούθησε στις περιουσίες ξένων και ραγιάδων κατοίκων όσο διάστημα η φωτιά κατέκαιγε μέρος της χριστιανικής συνοικίας της πόλης και η άρνηση του προξένου των Βενετών Λουκά Χορτάτση να παραδώσει τους ενόχους στις τοπικές αρχές, όλα αυτά τα γεγονότα προκάλεσαν τη θανάτωση περίπου 1.500 χριστιανών. Από την πυρκαγιά που ακολούθησε τις ταραχές και μαινόταν για δύο εικοσιτετράωρα προκλήθηκαν σοβαρές υλικές ζημιές στον Φραγκομαχαλά, τη συνοικία όπου οι Ευρωπαίοι διατηρούσαν τα προξενεία, τα εμπορικά καταστήματα και τις κατοικίες τους. Τα γεγονότα του 1797 προκάλεσαν μεγάλη αναστάτωση στην πόλη και ανέτρεψαν, τουλάχιστον προσωρινά, την αδιατάρακτη συμβίωση του πολυεθνικού μωσαϊκού της Σμύρνης.

Για το φόνο κατηγορήθηκαν Κεφαλονίτες, Ζακυνθinoί και Δαλματοί. Ένας απ' αυτούς, ενώ παρακολουθούσε μια παράσταση ακροβατών, υπηκόων του Γερμανού Αυτοκράτορα, αντιδίκησε με το γενίτσαρο που ασκούσε χρέη αστυνομικού και αποβλήθηκε από το χώρο. Επέστρεψε όμως, συνοδευόμενος από συντρόφους του, με διάθεση αντεκδίκησης και στις αψιμαχίες που ακολούθησαν κάποιος από τους Βενετούς υπηκόους σκότωσε το γενίτσαρο. Ο υποπρόξενος της Ρωσίας Joseph Franceschi, σε επιστολή του προς το Ρώσο Πρόξενο στην Κωνσταντινούπολη (17/3/1797), κατονόμαζε συγκεκριμένα πρόσωπα ως φονιάδες: τον Κεφαλονίτη Ματθαίο Πανά και τον συμπατριώτη του Πέτρο Sana (Πανά;), εξάδελφο του καπετάνιου Αντωνίου Πανά. Κάτω από την πίεση των τραγικών συμβάντων η Πύλη στις 15 Μαΐου 1797 εξέδωσε φερμάνι με το οποίο έθετε περιορισμούς στην παρουσία των διερχόμενων από τη Σμύρνη και τα άλλα λιμάνια της Ανατολής Κερκυραίων, Κεφαλονιτών, Ζακυνθινών και Δαλματών ναυτικών και караβοκύρηδων.

Το φερμάνι διέταζε την άμεση αποβολή όλων αυτών από την επικράτεια. Η επέκταση των απαγορεύσεων στο σύνολο των προερχόμενων απ' αυτές τις περιοχές Ιονίων στηρίχτηκε στη γενικά αρνητική εικόνα που είχε διαμορφωθεί από παλαιότερα στην Οθωμανική Αυτοκρατορία για τους Ιόνιους και τους Δαλματούς εμποροναυτικούς που προκαλούσαν τακτικά ταραχές στην Κωνσταντινούπολη και στα άλλα λιμάνια της Ανατολής. Στο εξής, όταν θα προσέγγιζαν οθωμανικό λιμάνι, εκείνοι θα ήταν αναγκασμένοι να μένουν στο πλοίο, εκτός κι αν είχαν σοβαρή δικαιολογία να αποβιβαστούν, φυσικά όπλα. Εξαίρεση γινόταν μόνον για όσους είχαν νυμφευθεί και εγκατασταθεί από καιρό στη Σμύρνη ή αλλού, καθώς και για κείνους που ασκούσαν επαγγέλματα εξαιρετικά χρήσιμα για τους κατοίκους. Και τούτο με την προϋπόθεση ότι θα γίνονταν φόρου υποτελείς στην Πύλη, θα εξέπιπταν δηλ. στο νομικό καθεστώς του ραγιά, αν και ήταν υπήκοοι ξένου κράτους. Ως ραγιάδες δεν θα είχαν τη δυνατότητα να καρπώνονται

τα προνόμια των συμφωνιών της Πύλης με τη Βενετία ούτε να τυγχάνουν της προστασίας του Βενετού προξένου⁴⁴.

Ο Καραοσμάνογλου Χατζή Χουσεΐν Εφέντης είχε άμεση εμπειρία των πα-
ραπάνω συμβάντων και της φήμης των Επτανήσιων, αφού, μετά από την εντολή
της Πύλης και τις προτροπές των ευρωπαϊών προξένων στη Σμύρνη, εισήλθε
στην πόλη με το στρατό του και κατόρθωσε να επαναφέρει την τάξη. Έθεσε
αυστηρούς κανονισμούς για τη διατήρηση της ηρεμίας, όπως ήταν η απαγόρευ-
ση της οπλοφορίας των Τούρκων στην πόλη, εκτός των αστυνομικών. Επίσης,
συντόνισε τις έρευνες για την απόδοση ευθυνών, οι οποίες κατέληξαν στην εκτέ-
λεση, στα μέσα Ιουνίου του 1797, τριών Βενετών υπηκόων και δεκαοκτώ Τούρ-
κων, ανάμεσα στους οποίους και του αγά της Μπουρνόβας, ο οποίος θεωρήθηκε
υπεύθυνος για την ιδιαίτερα οργισμένη αντίδραση των γενιτσάρων, την οποία
ορισμένοι χαρακτήρισαν ως προμελετημένη⁴⁵.

Είναι προφανές ότι πολλοί Επτανήσιοι μη εμποροναυτικοί, μόνιμοι κάτοικοι
της Σμύρνης, θα δέχτηκαν να υπαχθούν στο καθεστώς του ραγιά, προκειμένου
να μην απομακρυνθούν από την περιοχή όπου διατηρούσαν τις περιουσίες τους.
Άλλωστε, δεν είχαν να περιμένουν και πολλά από τη βενετική προστασία, αφού
όταν εκδιδόταν το εν λόγω φερμάνι (15 Μαΐου 1797) τέσσερεις χιλιάδες Γάλλοι
στρατιώτες παρέλαυναν στην πλατεία του Αγίου Μάρκου, καταλύοντας ουσια-
στικά τη Γαληνότατη Δημοκρατία.

Όταν στα 1800 οι διεθνείς συγκυρίες επέφεραν την προσωρινή ταύτιση των
οθωμανικών και των ρωσικών συμφερόντων, η οποία οδήγησε και στην ίδρυση
της Επτανήσου Πολιτείας, στη Σμύρνη και σε άλλες περιοχές της Οθωμανικής
Αυτοκρατορίας κατοικούσαν ήδη αρκετοί Επτανήσιοι μη εμποροναυτικοί. Σ'
αυτούς προστίθεντο καθημερινά και άλλοι Ιόνιοι, κυρίως αγρότες. Όλοι αυτοί
επιδίωξαν να επωφεληθούν από τα προνόμια που τους χορηγούσε η σύμβαση της
21^{ης} Μαρτίου 1800 και το Αυτοκρατορικό Δίπλωμα. Ήταν όμως ξεκάθαρο ότι
η συνολική απαλλαγή τους από τις φορολογικές υποχρεώσεις των ραγιάδων θα
δυσχερανούσε τη μεγάλη πλειοψηφία των αγροτών και, παράλληλα, θα περιόριζε
τα έσοδα του κράτους από το χαράτσι.

Η άρνηση του Καραοσμάνογλου έπρεπε βέβαια να επικυρωθεί με σουλτα-
νικό φερμάνι. Αυτό τελικά εκδόθηκε, ενδεχομένως καθ' υπόδειξή του προς την
Πύλη, μέσω μιας βολικής επανερμηνείας του σχετικού άρθρου του Αυτοκρατο-

44. Ν. Κ. Χ. Κωστής, «Το εν Σμύρνη ρεμπελλιόν του 1797 κατά νέας ανεκδότους πη-
γές», *Δελτίον της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρίας της Ελλάδος*, τ. 6, τεύχος 23 (1904),
σσ. 358-373. Richard Clogg, "The Smyrna 'Rebellion' of 1797: Some documents from the
British Archives", *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών*, τ. 3 (1982), σσ. 71-125, όπου
στις σελίδες 120-121 εκδίδεται, σε αγγλική μετάφραση, το σουλτανικό φερμάνι που διέταζε
την έξωση των περισσότερων Ιονίων και Δαλματών από τα οθωμανικά λιμάνια.

45. Ο.π.

ρικού Διπλώματος, η οποία βρήκε έρεισμα και στο φερμάνι του Μαΐου του 1797. Οι καλές σχέσεις που ανέκαθεν διατηρούσαν οι Καραοσμάνογλου με την κεντρική διοίκηση θα τους επέτρεπαν ακόμη και παρεμβάσεις του είδους.

Όσοι λοιπόν είχαν εγκατασταθεί πριν από την ίδρυση της Επτανήσου Πολιτείας, φυσιολογικά, δεν είχαν δικαίωμα να επωφεληθούν από τα προνόμια τα οποία απολάμβαναν οι Επτανήσιοι, αφού είχαν ήδη υπαχθεί στο καθεστώς του ραγιά και άρα δεν αναγνωρίζονταν πλέον ως Επτανήσιοι. Το κύριο επιχείρημα των Κυθηρίων, ότι δηλ. είχαν μετοικήσει στη Σμύρνη «μετά την κατόρθωσιν της Ρεπούμπλικας» (1800), λογικά θα το είχαν επικαλεστεί πολλοί Ιόνιοι, δικαίως και αδίκως. Οι οθωμανικές αρχές δεν μπόηκαν ποτέ στον κόπο να εξετάσουν ποιοι όντως είχαν εγκατασταθεί στη Σμύρνη πριν ή μετά το 1800. Για τούτο όμως τα δύο φερμάνια του 1803-1804 θα έπρεπε να αποκρούουν το σύνολο των αιτημάτων και επιχειρημάτων. Η λύση βρέθηκε στην προσθήκη όρου που προέβλεπε ότι θα θεωρούνταν στο εξής ραγιάδες και κείνοι οι Ιόνιοι που ασκούσαν χειρωνακτικά επαγγέλματα.

Εξαίρεση γινόταν μόνο για τους διερχόμενους, δηλαδή για τους εμποροναυτικούς, οι οποίοι δικαιούνταν την υπαγωγή στη δικαιοδοσία του Προξενείου.

Μέσα από αυτή την περίπτωση: α) αφενός διαφαίνεται η λογική επιθυμία των Τούρκων γαιοκτημόνων να κρατήσουν σε χαμηλά επίπεδα το κόστος παραγωγής εμπορευματοποιημένων προϊόντων, προκειμένου να αυξήσουν τα κέρδη τους σε εποχή μεγάλης ζήτησης για είδη διατροφής, όπως συνέβαινε στα χρόνια του αγγλογαλλικού ανταγωνισμού και των ηπειρωτικών αποκλεισμών, που σε συνδυασμό με τη βιομηχανοποίηση της Βρετανίας και την εγκατάλειψη των σιτοκαλλιεργειών της, είχαν εκτοξεύσει στα ύψη την κερδοσκοπία τόσο των διαχειριστών της σιτοπαραγωγής όσο και των Ελλήνων εμποροναυτικών.

β) Αφετέρου, υποδηλώνεται η προνομιακή θέση των εμπόρων κάθε θρησκευματος, σε σύγκριση με τους χειρώνακτες. Στους εμπόρους, ντόπιους και ξένους, είχαν εναποθέσει οι οθωμανικές αρχές τις προσδοκίες τους για την προμήθεια των αστικών κέντρων με είδη διατροφής και πρώτες ύλες για τη λειτουργία των τοπικών βιοτεχνιών, για τη διάθεση των τοπικών προϊόντων σε ξένες αγορές, καθώς και για την παροχή διπλωματικών και άλλων υπηρεσιών προς το κράτος (πρέσβεις, πρόξενοι, πράκτορες κ.ά.)⁴⁶.

Τη διαφορετική αντιμετώπιση των εμπόρων, ιδιαίτερα των ξένων που έχαιραν ανέκαθεν ειδικών προνομίων στη διακίνηση του εσωτερικού και εξωτερικού εμπορίου της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, επιβεβαίωναν σε κάθε περίπτωση οι Οθωμανοί μέσα από τις διακρατικές συμφωνίες που υπέγραφαν αλλά και τις

46. Halil Inalcik, «Ο σχηματισμός κεφαλαίου στην Οθωμανική Αυτοκρατορία», στο Σπύρος Ασδραχάς (επιμ.), *Η Οικονομική Δομή των Βαλκανικών χωρών*, Αθήνα 1979, σσ. 503-506.

απαντήσεις που έδινε ο Σουλτάνος και οι κρατικές υπηρεσίες στα αιτήματα των μη γηγενών εμπορευομένων.

Η περίπτωση των Επτανήσιων εμποροναυτικών είναι όμως και αντιπροσωπευτική, ιδίως επειδή μπορεί να παραβληθεί άμεσα προς το φορολογικό καθεστώς των μη εμποροναυτικών ομοεθνών τους.

Οι Ιόνιοι караβοκύρηδες αμέσως μετά την ίδρυση της Επτανήσου Πολιτείας και για δύο σχεδόν χρόνια εξαναγκάζονταν τακτικά στα οθωμανικά λιμάνια να καταβάλλουν το χαράτσι, αφού οι φοροεισπράκτορες είτε δεν αναγνώριζαν τις άδειες ναυσιπλοίας τους, είτε (σε περίπτωση που επέμεναν) τους αφαιρούσαν τις άδειες και τα φιρμάνια και τους φυλάκιζαν. Ο Απεσταλμένος της Επτανήσου Πολιτείας γνώριζε εξ αρχής το πρόβλημα. Αναγνώριζε επίσης, με επιστολή του προς την Επτανησιακή Γερουσία, ότι και παλαιότερα υπήρχε η συνήθεια τα διάφορα έθνη να φιλοδωρούν τον χαράτσι μπασή με ένα ετήσιο ποσό. Ο τελευταίος, συνηθισμένος σ' αυτή την πρόσοδο, πίεζε και τους Ιονίους για την καταβολή επιπλέον χρηματικών ποσών. Όταν όμως το ζήτημα έλαβε μεγάλες διαστάσεις, έπειτα από τις μαζικές διαμαρτυρίες αρκετών Ιονίων караβοκύρηδων προς τον «Απεσταλμένο», ο Λευκόκοιλος ενημέρωσε το Σουλτάνο για τη μη τήρηση του άρθρου του Αυτοκρατορικού Διπλώματος που απάλλαζε τους Ιονίους από το χαράτσι και τις άλλες τελωνειακές υποχρεώσεις των ραγιάδων караβοκύρηδων. Ο Σουλτάνος, αντίθετα με την περίπτωση των αγροτών, απάντησε χωρίς καθυστέρηση, εκδίδοντας στις αρχές Νοεμβρίου του 1802 ένα φιρμάνι που ικανοποιούσε τις απαιτήσεις των Ιονίων⁴⁷.

Ήταν σαφές ότι τόσο οι οθωμανικές αρχές όσο κι εκείνες της Επτανήσου Πολιτείας, όταν αναφέρονταν στους Ιονίους που δραστηριοποιούνταν στην οθωμανική επικράτεια και έχαιραν φοροαπαλλαγών ανάλογων με κείνες των Ραγούζαίων, εννοούσαν τους караβοκύρηδες και τους άλλους εμπορευόμενους και όχι τους καλλιεργητές και τους χειρωνακτες. Από τους πρώτους κέρδιζε τόσο η Επτανήσος Πολιτεία όσο και η Οθωμανική Αυτοκρατορία. Από την εργασία των καλλιεργητών και των άλλων χειρωνακτών δεν επωφελούνταν κανένα από τα δύο κράτη, παρά μόνον οι Οθωμανοί τσιφλικάδες που, όμως, κατά κανόνα, δεν διατηρούσαν τις καλύτερες σχέσεις με τη σουλτανική εξουσία.

Τα παραπάνω επιβεβαιώνονται από τον πρέσβη της Επτανήσου Πολιτείας στην Πύλη, που, σε επιστολή του, προς τον Γενικό Πρόξενο της Επτανήσου Πολιτείας στη Σμύρνη Λεονάρδο Μερκάτη, τόνιζε ότι «η τάξη των εμπόρων, των πραγματευτών, των ναυτικών και όσων ασκούσαν ελευθέρια τέχνες δεν θα

47. Α.Ν.Κ., Ε.Π., κιβ. 39, αρ. 2 (το 4^ο). Το φιρμάνι βρίσκεται ένθετο σε έγγραφο του Λευκόκοιλου προς την Επτανησιακή Γερουσία (15/1/1803):

πρέπει να έχει την ίδια αντιμετώπιση με κείνη των χειρωνακτών, αφού οι πρώτοι άμεσα ή έμμεσα συνεισφέρουν στο καλό του έθνους μας»⁴⁸.

Από την αλληλογραφία του προξενείου της Επτανήσου Πολιτείας στη Σμύρνη, πέρα των όσων αναφέρονται στο νομικό καθεστώς μιας μεγάλης μερίδας Επτανησίων στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, αντλούμε πολύτιμες πληροφορίες και για το μέγεθος της πληθυσμιακής συγκέντρωσης των Ιονίων στην περιοχή της Ερυθραίας, και μάλιστα με τη λεπτομερή παράθεση των ονοματοεπωνύμων τους και της καταγωγής τους.

Συνολικά στην περιοχή της Σμύρνης καταγράφηκαν 299 Ιόνιοι, προερχόμενοι από τα Κύθηρα (173), την Κεφαλονιά (36), τη Ζάκυνθο (33), την Κέρκυρα (27), τη Λευκάδα (15), την Ιθάκη (8) και τους Παξούς (7). Η μαζικότητα της μετακίνησης των Κυθρίων θα πρέπει να συσχετιστεί με το κοινωνικό τους status, αφού οι περισσότεροι ήταν αγρότες ή χειρώνακτες. Αυτοί αποτελούσαν τη συντριπτική πλειοψηφία των Επτανησίων που δεν υπάγονταν στη δικαιοδοσία του Προξενείου και υποχρεώνονταν στην καταβολή του κεφαλικού φόρου και σε άλλες διακρίσεις (159 στους 178). Το γεγονός μαρτυράει τις ελλείψεις πόρων διαβίωσης στο μικρό νησί του Ιονίου, αιτιολογείται όμως, μέχρι ενός βαθμού, κι από την εγγύτητα των Κυθήρων προς τη Σμύρνη, συγκριτικά προς τα άλλα νησιά του Ιονίου. Στους ίδιους λόγους θα πρέπει να αποδοθούν και οι μικροί αριθμοί όσων προέρχονταν από την Κέρκυρα (9), τη Ζάκυνθο (5) και την Κεφαλονιά (5).

Όσοι υπάγονταν στη δικαιοδοσία του Γενικού Προξενείου της Σμύρνης μπορούμε να υποθέσουμε ότι ήταν οικονομικά εύποροι, ή τουλάχιστον ευπορότεροι, συγκριτικά με τους υπόλοιπους. Ασκούσαν δηλ. επαγγέλματα που σχετίζονταν με την εξυπηρέτηση της εμπορικής και ναυτιλιακής κίνησης ομοεθνών τους ή μη (εμπορικοί πράκτορες, ανταποκριτές, παραγγελιοδόχοι, καταστηματάρχες κλπ.). Επρόκειτο προφανώς για άτομα που είχαν σταθερότερη διαμονή στο λιμάνι της Σμύρνης και δεν θα πρέπει να αναμένουμε να εντοπίσουμε ανάμεσά τους διερχόμενους καπετάνιους ή ναυτικούς που προσδοκούσαν την επόμενη ναυτολόγησή τους. Αντίθετα, περιλαμβάνονται αρκετοί Κεφαλονίτες (31) και Ζακύνθιοι (28), καθώς και Κερκυραίοι (18), Λευκαδίτες (15), Κυθήριοι (14), Ιθακήσιοι (8) και Παξινοί (7).

48. Α.Ν.Κ., Ε.Π. κιβ. 39, αρ. 27 (2^ο) (28/5/1803).

RIASSUNTO

La minoranza Settinsulare a Smirna nel primo decennio dell'800

La Repubblica Settinsulare fu fondata nel 1800 come stato indipendente sotto la protezione della Sublime Porta e della Russia. I Settinsulari avevano dei privilegi nell'Impero Ottomano, dove potevano vivere liberamente e pagare tasse minori di quelle che pagavano gli stranieri, godendo degli stessi diritti di cui godevano anche i Ragusei. Questi privilegi degli Ioni non venivano però sempre rispettati.

Lo scopo principale del nostro studio è di evidenziare la posizione giuridica della minoranza Settinsulare nella regione di Smirna nel primo decennio dell'800 e i motivi della persistenza degli amministratori locali a distinguerli in base alla loro occupazione professionale. Abbiamo tentato di interpretare questo atteggiamento dell'amministrazione Ottomana come risultato di cause: a) generali, relative ad alcuni articoli delle capitolazioni, ai vantaggi che avevano i mercanti, indigeni e stranieri, nell'Impero Ottomano, e agli interessi dei proprietari o degli amministratori dei feudi (çiflik) che non permettevano l'esenzione degli Ioni da alcuni dazi, e b) speciali, cioè cause che si collegavano alla cattiva fama degli Ioni alla città e al porto di Smirna, come anche alla partecipazione di una parte degli agricoltori provenienti da Cerigo a ribellioni nella loro isola, durante il periodo della Repubblica Settinsulare (1800-1807).

Πίνακας 1. *Επτανήσιοι κάτοικοι της ευρύτερης περιοχής της Σμύρνης (1800-1807)* (πηγή: Α.Ν.Κ., Ε.Π., κιβ. 52, υπ. 20, αρ. 6, 12 & 18)

υπαγόμενοι στη δικαιοδοσία του προξενείου	μη υπαγόμενοι στη δικαιοδοσία του προξενείου	τόπος καταγωγής
Αγγελόπουλος Κοσμάς		Παξοί
Αλιφεράκης Ιωάννης και υιοί		Λευκάδα
Αναστάσιος Κωσταντής		Κεφαλονιά
Ανδρόνικος Νικόλαος		Κύθηρα
Αντίοχος Πέτρος		Ζάκυνθος
Αντύπας Παναγής		Κεφαλονιά
Αργυρός Παναγιώτης		Παξοί
Αρντίγκης (Ardinghi) Σπύρος		Κέρκυρα
Ασάνης Δημήτριος		Κεφαλονιά
Αυγουστίνος (Agustino) Γεώργιος		Κέρκυρα
Βερναρδής (Bernardin) Πέτρος		Κέρκυρα
Βερνάρδος Αναγνώστης		Κύθηρα
Βλάντος Πάνος		Κέρκυρα
Γαγγάδης Αποστόλης		Παξοί
Γαρζώνης Μάρκος		Λευκάδα
Γεράκης Εμμανουήλ		Κύθηρα
Γιαννουλάτος Θεόδωρος		Κεφαλονιά
Γιατράς Δημήτριος		Ζάκυνθος
Γιωργάκης Αποστόλης		Λευκάδα
Γιωργάλης Αποστόλης		Παξοί
Γκιολμέκας (Giolmeca) Σπύρος		Παξοί
Γκρεβενός (Grevend) Παναγής		Κεφαλονιά
Γκριτσόλας (Grizzola) Παντελής		Λευκάδα
Γρυπάρης Ιωάννης και υιός		Κύθηρα
Δενδρινός Δημήτρης		Ιθάκη
Δράκος Γεώργιος		Κύθηρα
Έξαρχος Δημήτρης		Λευκάδα
Εξιδάκτυλος (Xidactilo) Σπύρος		Ζάκυνθος
Ηλίας Βεντουράτος		Κεφαλονιά
Θεοφύλακτος Αθανάσης		Κεφαλονιά
Θεοφύλακτος Βασίλης		Κεφαλονιά
Καβαδίας Βασίλης		Κεφαλονιά
Καβελάρης Δημήτριος		Ζάκυνθος

Καλλιγιάς Γεώργιος	Κεφαλονιά
Καλλιγιάς Δημήτριος	Κεφαλονιά
Καλλίγερος Ιάκωβος	Ιθάκη
Καλογιάννης Γιάννης	Λευκάδα
Καλύβας Γεώργιος και υιοί	Ζάκυνθος
Κανδύλας (Cadila) Ιζέππος	Ζάκυνθος
Κανδύλας (Cadila) Ιωάννης	Ζάκυνθος
Καπάτος Γεώργιος	Κεφαλονιά
Καραβιάς Αναστάσης	Ιθάκη
Καραβουσάνος Εμμανουήλ	Κύθηρα
Καραλής Ιωάννης	Ζάκυνθος
Κασιμάτης Λεονάρδος και υιοί	Κύθηρα
Κασιμάτης Τζώρτζης	Κύθηρα
Κασσιανός Αντώνιος	Ιθάκη
Κατελούζος Γεώργιος	Κύθηρα
Κεραμισιάνος Νικόλαος	Κεφαλονιά
Κοκκόλης Γιάννης	Κεφαλονιά
Κοκκόλης Νικόλαος	Κεφαλονιά
Κοματάς Αντώνιος	Κέρκυρα
Κονομάκης Γιάννης	Κύθηρα
Κονόμος Γιάννης	Λευκάδα
Κουντούρης Θοδωρής	Κεφαλονιά
Κούπας Αγγελής	Κεφαλονιά
Λάζαρος Ιωάννης	Λευκάδα
Λάζαρος Νικολός	Κέρκυρα
Λαμπίρης Αναστάσης	Κεφαλονιά
Λάνες Γιάννης	Ιθάκη
Λεκατσάς Αθανάσης	Ζάκυνθος
Μαζαράκης Παναγιώτης	Κεφαλονιά
Μάινας Θοδωρής	Ζάκυνθος
Μανιώτης (Magnoti) Διονύσιος	Ζάκυνθος
Μανιώτης (Magnoti) Κωσταντής	Ζάκυνθος
Μανούσης Σταματέλος	Λευκάδα
Μασέλλος Γεώργιος	Κύθηρα
Μασέλλος Μηνάς	Κύθηρα
Μασέλλος Νικόλαος	Κύθηρα
Μαυρίδης Γεώργιος	Λευκάδα

Μαυρίδης Ιωάννης	Λευκάδα
Μαυρογένης Ιωάννης	Ζάκυνθος
Μάυρος Αναστάσιος	Λευκάδα
Μελισσηνός Νικόλαος	Ζάκυνθος
Μελίτας Χαραλάμπης	Κεφαλονιά
Μερκούρης Φίλιππος	Κέρκυρα
Μεταξάς Ανδρέας	Κεφαλονιά
Μηλιάτης (Migliati) Ανδρέας	Κεφαλονιά
Μοντεσάντος Βασίλης	Κέρκυρα
Μοροζίνης Εμμανουήλ	Κέρκυρα
Μπουρμπάκης Νικόλαος	Κεφαλονιά
Νικήτας Φραγκίσκος	Κεφαλονιά
Πανταζής Σπύρος	Ζάκυνθος
Παπαγιωργόπουλος Κοσμάς	Λευκάδα
Παροράκης Παναγιώτης	Κέρκυρα
Πατεράντζας (Pateranza) Νικόλαος	Κεφαλονιά
Πατρικής Γεώργιος	Κέρκυρα
Περδικάρης Κωνσταντίνος	Λευκάδα
Πέτας Γιάννης	Ζάκυνθος
Πέτας Μιχαήλ	Ζάκυνθος
Πετσαλάς Αναστάσης	Κέρκυρα
Πεφάνης Κωσταντής	Ζάκυνθος
Πλέσσας Μαρίνος	Κεφαλονιά
Προσαλέντης Αποστόλης	Ιθάκη
Ρένεσης Διονύσιος	Κεφαλονιά
Ρωσόλυμος Σπύρος	Ιθάκη
Σανσόν (Sansoni) Χριστόδουλος και υιοί	Κέρκυρα
Σαρακάς Σπυρίδων	Κέρκυρα
Σαρδής Πέτρος	Κεφαλονιά
Σκιαδόπουλος Σπύρος	Ζάκυνθος
Σολομός Φραγκίσκος	Ιθάκη
Σπάθης Διονύσιος	Ζάκυνθος
Σπάθης Νικόλαος και υιοί	Ζάκυνθος
Σπουργίτης Γεώργιος	Κέρκυρα
Στάνος Σπύρος	Κέρκυρα
Στέλλας Δημήτρης	Ζάκυνθος

Στρούζας Δημήτρης	Ζάκυνθος
Ταβουλάρης Γεώργιος	Ζάκυνθος
Ταβουλάρης Διονύσιος	Ζάκυνθος
Τζάννης Κωσταντής	Κέρκυρα
Τσούκος (Zucco) Σπύρος	Παξοί
Τυπάλδος Κωσταντής	Κεφαλονιά
Φατσέας Σπύρος	Κύθηρα
Φερεντίνος Νικόλαος	Κεφαλονιά
Φορτίρας (Fortira) Δημήτριος	Λευκάδα
Φωκός Διονύσιος	Κεφαλονιά
Χαϊκάλης Αγγελής	Ζάκυνθος
Χαϊκάλης Μπέρτος (Berto)	Ζάκυνθος
Χρήστος Αναστάσης	Παξοί
Chiveto Giovanni	Ζάκυνθος
Tacchiola Antonio	Κέρκυρα
Μουζέας Κωσταντής	Κύθηρα
Μούρσης Παναγιώτης	Κύθηρα
Μούτσος Σταμάτης	Κύθηρα
Μπέλεσης Γεώργιος	Κύθηρα
Μπέλεσης Γιάννης	Κύθηρα
του ποτέ Νικολή	
Μπενέτος Ιωάννης	Κύθηρα
του ποτέ Μαυρομάτη	
Μπενέτος Παναγιώτης	Κύθηρα
του Πέτρου	
Μπενέτος Πέτρος	Κύθηρα
του Παναγιώτη	
Μπετές Αθανάσης	Κύθηρα
του Γιώργη	
Μπιρμπιλίκος (Birbilico)	Κύθηρα
Ιωάννης	
Μυλοποταμίτης Γιάννης	Κύθηρα
του Παναγιώτη	
Μυλοποταμίτης Νικολής	Κύθηρα
του Παναγιώτη	
Νικολόπουλος Ιωάννης	Κύθηρα
Νταλμάρος Αθανάσιος	Κύθηρα
Παπαμανόλης Μιχαήλ	Κύθηρα

Παρόνης Μανόλης του Δημήτρη	Κύθηρα
Πάτερος Θεοδωρής	Κύθηρα
Παυλής (Paulin) Κωσταντής	Κύθηρα
Περιπάτης Νικόλαος	Κύθηρα
Πετρόπουλος Αντώνιος	Κύθηρα
Πετρόχειλος Γρηγόρης	Κύθηρα
Πιτζίνης Θεοδωρής του Παναγιώτη	Κύθηρα
Πρατζάλης Παναγιώτης του Γιώργη	Κύθηρα
Πριβιλετζάτος (Privilegiato) Ιωάννης	Κύθηρα
Πριβιλετζάτος (Privilegiato) Πολυχρόνης	Κύθηρα
Σίμος Κωσταντής του Γιώργη	Κύθηρα
Σκορδίλης Μανόλης	Κύθηρα
Σουρής Ιωάννης	Κύθηρα
Σπηλιώτης Νικόλαος	Κύθηρα
Σπουργίτης Θεοδωρής	Κύθηρα
Σταυριανός Κυριάκος	Κύθηρα
Στέλιος Γιώργης του Θεωδωρή	Κύθηρα
Στραπασόρος (Strapassoro) Αναστάσιος	Κύθηρα
Στραπασόρος (Strapassoro) Κυριάκος	Κύθηρα
Στραπασόρος (Strapassoro) Λεονάρδος	Κύθηρα
Στρατής Γιάννης	Κύθηρα
Σωτηρογιάννης Κωνσταντίνος	Κύθηρα
Ταμπάκης Ανδρέας του ποτέ Παύλου	Κύθηρα
Ταμπάκης Ιωάννης του Παναγιώτη	Κύθηρα
Ταμπάκης Μανόλης	Κύθηρα
Τζάννες Γιώργης του ποτέ Νικολάου	Κύθηρα
Τζάννες Μανόλης του ποτέ Γιάννη	Κύθηρα

Τζάννες Μανόλης του ποτέ Νικολάου	Κύθηρα
Τζάννες Νικολής του Ιωάννη	Κύθηρα
Τζάννες Σταυριανός	Κύθηρα
Τζίπριότης Μανόλης του ποτέ Βρετού	Κύθηρα
Τζίτζης Γεώργιος	Κύθηρα
Τραβασάρος Γιώργης του ποτέ Νικολάου	Κύθηρα
Φατσέας Ιωάννης	Κύθηρα
Φιλιρίγγος Παναγιώτης	Κύθηρα
Φοριλάς (Forjlà) Παναγιώτης	Κύθηρα
Χερομύτης Γιάννης του Γιώργη	Κύθηρα
Χερομύτης Γιάννης του Κοσμά	Κύθηρα
Χερομύτης Θοδωρής του Γιώργη	Κύθηρα
Χερομύτης Μανόλης του Κοσμά	Κύθηρα
Ψαλίδας Μανόλης του παπα-Βασίλη	Κύθηρα
Ψαράκης Γεώργιος	Κύθηρα

Πίνακας 2. Κυθήριοι κατηγορούμενοι για τη διάπραξη φόνων τον Ιούλιο του 1800¹

ονοματοεπώνυμο	τόπος διαμονής
Αργύρης Βασίλης	
Αρώνης (άλλοτε υπηρέτης του Ε. Καλούτση)	Αρωνιάδικα
Γαλανός Μανόλης	
Γλυτζός Στέφανος	
Καλοβελόνης Αναγνώστης (Τζώρτζης) του Γιάννη	Ποταμός
Καρατέλης Μανόλης του ποτέ Δημητρίου	
Κάργατζης	Αρωνιάδικα
Κεντρωτής Αθανάσιος του ποτέ παπα-Ανδρέα (Τάλαος)	
Κεντρωτής Μανέας του ποτέ Τζώρτζη (Λετούρος)	
Κεντρωτής Μάρκος του ποτέ Βρετού (Ταλάος)	
Κοντολέος Αντώνιος του ποτέ Ιερώνυμου	
Κουτρής	Δρυμόνας
Κυπριώτης Αναγνώστης του ποτέ παπα-Κοσμά (Φραντσέσκος)	
Κυπριώτης Κοσμάς του Αναγνώστη (Φραντσέσκος)	
Λαγονάρης	Αρωνιάδικα
Μασέλλος Πέτρος του ποτέ παπα-Θόδωρου	
Μιλάνος Τζώρτζης	Μυλοπόταμος
Μπελέσης Δημήτριος του ποτέ Δημητρίου (Ποστούμος)	
Μπελέσης Δημήτριος του ποτέ Τζώρτζη	
Μπελέσης Δράκος του Τζώρτζη	
Μπελέσης Ιερώνυμος του Τζώρτζη	
Μπελέσης Μανέας του Τζώρτζη	
Μπελέσης Πανάγος του Τζώρτζη	
Μπελέσης Τζώρτζης	
Μπελέσης Χαράλαμπος του Τζώρτζη	
Νικολάσιος	Αρωνιάδικα
Παυλίνης Τζώρτζης του ποτέ Χριστοδούλου	
Σκολινός Χαραλάμπης του ποτέ Γιάννου	
Στάθης Γιώργης του ποτέ Μάρκου (Μπιρμπιλιάς)	
Στάθης Μανόλης του ποτέ παπα-Γιώργη (Αγαλιός)	
Τζάννης Τζώρτζης (Ντατσέρης)	

1. Σύμφωνα με τις κατηγορίες της Αυρηλίας Κασιμάτη, χήρας του Εμμανουήλ Στάη. Α.Ν.Κ., κεβ. 39, αρ. 10 (το 2^ο): "Nota degli interfettori delli nobili Signori Dottor Emmanuel Stai, Dottor Giovanni Macheriotti, Zorzi Durente e Paolo Dantoni".

Πίνακας 3. Κυθήριοι εξεγεθέντες (1800)²

ονοματοεπώνυμο	τόπος διαμονής
Αργύρης Βασίλης	Βιαράδικα
Αρώνης (πρώην υπηρέτης του Ε. Καλούτση)	Αρωνιάδικα
Αρώνης Μανόλης του Δημητρίου	Αρωνιάδικα
Αρώνης μαστρο-Φιλοίτης του ποτέ παπα-Δημήτρη	Αρωνιάδικα
Αρώνης παπα-Γιώργης του Δημητρίου	Αρωνιάδικα
Αρώνης παπα-Τζώρτζης του ποτέ Θωδωρή (παπα-Καμερότος)*	Αρωνιάδικα
Βρούχας Μανέας	Λιβάδι
Γαβαλάς Τζαννής του ποτέ Γιακουμάκη*	
Γαλανός Μανόλης	Καλοκερνές
Γκαμπρινός Πανάγος	Αλεξανδράδες
Γκαμπρινός παπα-Τζώρτζης (αδελφός του Πανάγου)	Αλεξανδράδες
Γλυτζός Στέφανος	Δοκάνα
Δαπόντες Τζώρτζης του Χαραλάμπους	Χώρα
Δαπόντες Χαραλάμπους	Χώρα
Διγενής Γιάννης	Αλεξανδράδες
Διγενής Παπάς του Γιάννη	Αλεξανδράδες
Δρακόπουλος Δημήτριος του Μιχάλη	Φράτσα
Καλλίγερος Νικόλαος	Λιβάδι
Καλλίγερος Φραγκίσκος του Νικολάου	Λιβάδι
Καλλίνικος Τζώρτζης του ποτέ παπα-Κοσμά*	Φράτσα
Καλοβελόνη (οικογένεια)	Ποταμός
Καλοκερνός (;) του παπα-Πέρου	Αλεξανδράδες
Καλοκερνός Νικόλαος	Αλεξανδράδες
Καλοκερνός παπα-Πέρος	Αλεξανδράδες
Καλοχαιρέτας Γιάννης	Μυλοπόταμος
Καρατέλης Δημήτρης του ποτέ Μάρκου	Χώρα
Καρατέλης Μανόλης του ποτέ Δημητρίου	Φράτσα
Καρατέλης Τζώρτζης του ποτέ Δημητρίου	Φράτσα
Κάργατζης	Αρωνιάδικα
Κάρος Ανδρέας του Νικολάου	Τσικαλαρία
Καρτζούρη αδελφοί (2)	Καλοκερνές

2. Σύμφωνα με το υπόμνημα της Αυρηλίας Κασσιμάτη, Α.Ν.Κ., Ε.Π., κιβ. 39, αρ. 10 (2*). Με αστερίσκο σημειώνονται όσοι θεωρήθηκε ότι είχαν πρωταγωνιστικό ρόλο στην εξέγερση.

Καρύδης Γεώργιος του ποτέ Δημητρίου (Τζώρτζης)	Μυλοπόταμος
Καρύδης Παναγιώτης του ποτέ Δημητρίου (Γκλέζος)*	Μυλοπόταμος
Καρύδης παπα-Θοδωρής του ποτέ Δημητρίου (Γκλέζος)*	Μυλοπόταμος
Κασιμάτης Εμμανουήλ του ποτέ Δημητρίου (Μπενεμέος)*	Χώρα
Κατελούζος Γιάννης του Παπά (Φράγκος)	Λιβάδι
Κεντρωτής Αθανάσιος του ποτέ παπα-Ανδρέα (Ταλάος)	Φράτσα
Κεντρωτής Μανέας του ποτέ Τζώρτζη (Λετούρος)	Φράτσα
Κογιάκος Παναγιώτης	Καλοκερνές
Κόντολέος Αντώνιος του ποτέ Ιερωνύμου	Χώρα
Κουτρός	Δρυμόνας
Κουτσανδρέας Τζώρτζης	Στραπόδι
Κυπριώτης (Φραντσέσκος) Αναγνώστης του ποτέ παπα-Κοσμά	Δρυμόνας
Κυπριώτης (Φραντσέσκος) Κοσμάς του Αναγνώστη	Δρυμόνας
Κυπριώτης (Φραντσέσκος) Κωσταντής του ποτέ παπα-Κοσμά	Δρυμόνας
Κώστας Σκολ..	Πιτζινιάδικα
Λαγονάρης	Αρωνιάδικα
Λασιώτης Τζώρτζης του ποτέ Τζουάννε	Χώρα
Λενταράκης Γιάννης του ποτέ Τζώρτζη	Φράτσα
Λενταράκης Γιωργάκης του Κοσμά	Χώρα
Λενταράκης Κοσμάς του παπα-Παναγιώτη	Φράτσα
Λεουσάκης (;) του Μηνά	Μυλοπόταμος
Λεουσάκης Ανδρέας του Μηνά	Μυλοπόταμος
Λεουσάκης Μηνάς	Μυλοπόταμος
Λογοθέτης παπα-Γρηγόριος (τοποτηρητής του επισκόπου)*	Μυλοπόταμος
Μασέλλος Θοδωρής του ποτέ Νικολή (Λόλος)	Χώρα
Μασέλλος Κοσμάς του Τζώρτζη (Καρβουνάρης)	Φράτσα
Μασέλλος Μανέας (Μανιάκης)	Καρμπονάδες
Μασέλλος Πέτρος του ποτέ παπα-Θεοδώρου	Καρμπονάδες
Μασέλλος Τζώρτζης (Καρβουνάρης)	Φράτσα
μαστρο-Φαμπρος του ποτέ μαστρο-Λέου	Μυλοπόταμος
Μαυρομάτης Ζαχαρίας του ποτέ Ηλία	Χώρα
Μεταξάς Μανόλης του ποτέ Κοσμά	Χώρα
Μεταξάς παπα-Κοσμάς του Τζώρτζη	Χώρα
Μιλάνος Τζώρτζης*	Μυλοπόταμος
Μουάτσος Κωσταντής (Μουστάκος)	Χώρα
Μπαβέας (;) του Βασιλείου	Ποταμός
Μπελέσης Δημήτριος του ποτέ Δημητρίου (Ποστούμος)	Δοκάνα

Μπελέσης Δράκος του Τζώρτζη	Δοκάνα
Μπελέσης Ιερώνυμος του Τζώρτζη	Δοκάνα
Μπελέσης Μανέας του Τζώρτζη	Δοκάνα
Μπελέσης Πανάγος του Τζώρτζη	Δοκάνα
Μπελέσης Τζώρτζης	Δοκάνα
Μπελέσης Χαράλαμπος του Τζώρτζη	Δοκάνα
Μπερναρδής Αναστάσιος (Αναγνώστης)	Χώρα
Μπογκόμος	Άγιος Ηλίας
Μπουλντής Τζώρτζης (Μελέτης)	Ποταμός
Νικολόσιος	Αρωνιάδικα
Ντατσέρης Γιάννης	Άγιος Ηλίας
Ντατσέρης Παναγιώτης	Άγιος Ηλίας
Ντατσέρης Τζώρτζης	Άγιος Ηλίας
Ντουρέντες Φραγκίσκος του ποτέ Αντωνίου*	Χώρα
Παυλάκης Κοσμάς του ποτέ Μανόλη (Μουγκός)	Φράτσα
Παυλίνης Τζώρτζης του Χριστόδουλου*	Χώρα
Πετρόχειλος Παναγιώτης του Τζώρτζη (Ματζώρης)	Φράτσα
Πετρόχειλος Χαράλαμπος του ποτέ Γιάννη (Σκολινός)	Φράτσα
Πιτζινής Γιωργάκης (Σπορίτης)	Πιτζινιάνικα
Ραϊζης Αντώνιος του ποτέ μαστρο-Μάρκου	Φράτσα
Ραϊζης Κοσμάς του ποτέ Μάρκου	Φράτσα
Ραϊζης μαστρο-Γιάννης του ποτέ Μάρκου (με τους ενήλικες γιους του)	Φράτσα
Ραϊζης Νικόλαος του ποτέ Παύλου (Κοκόλης)	Φράτσα
Ραφτάκης παπα-Νικόλαος	Φράτσα
Ραφτάκης παπα-Παναγιώτης του παπα-Νικολάου	Φράτσα
Σεμιτέκολος παπα-Γιάννης του ποτέ παπα-Σταμάτη	Λιβάδι
Σεμιτέκολος παπα-Σταμάτης	Λιβάδι
Σκρεμύδης Γιάννης του ποτέ Κοσμά	Φράτσα
Σκρεμύδης Θωδωρής του ποτέ Ξένου	Φράτσα
Σκρεμύδης Κωσταντής (Ζαχυνθινός)	Φράτσα
Στάθης Κοσμάς του ποτέ καπετάν Μερμήγκι (Μπιρμπιλιάς)	Σταθιάνικα
Στάθης Μανόλης του ποτέ παπα-Τζώρτζη (Αγαλιός)	Σταθιάνικα
Στάθης Τζώρτζης του ποτέ Μάρκου (Μπιρμπιλιάς)*	Σταθιάνικα
Τουρτάς Αντώνιος	Καρμυονάδες
Φαρδουλής Θωδωρής του Μιχάλη	Ποταμός
Φαρδουλής Μιχάλης	Ποταμός
Φαρδουλής Σταύρος του ποτέ Τζώρτζη	Φράτσα

Φατσέα ιερείς (πατέρας και γιος)

Φατσάδικα

Φατσέας Αντώνιος του ποτέ Κωσταντή*

Χώρα

Φατσέας Νικολάκης

Φατσάδικα

Φατσέας Νικόλαος (Κοντραδίτης)

Φατσάδικα

Φατσέας Τζουάννης του ποτέ Κωσταντή

Χώρα